

Finansira Evropska Unija

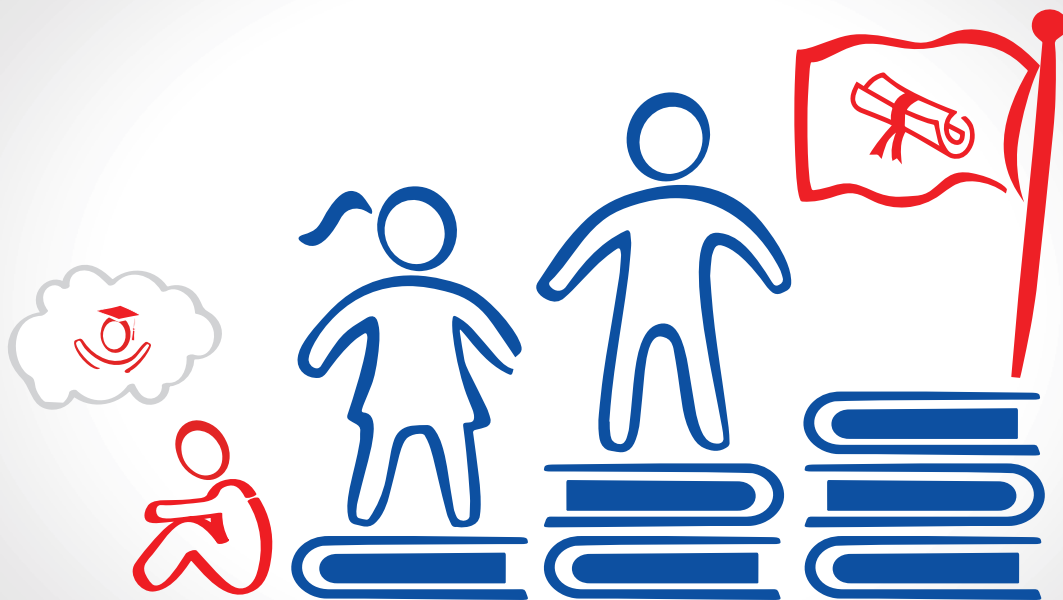
Svako dijete
treba obrazovanje

Bright 4All

#beziUZETKA

LOKALNO AKCIONO ISTRAŽIVANJE O RAZMJERAMA I UZROCIMA NAPUŠTANJA OBRAZOVANJA

Save the Children

Omladinski
centar
"Vermont"

© Save the Children 2018

Izdavač:

Save the Children za sjeverozapadni Balkan

Autorica:

Dr Ivana Zečević

Vođa tima:

Aida Ivković

Grafički dizajn:

Ferida Abdagić

Štampa:

Amos Graf Sarajevo

Tiraž:

400

Ova publikacija je proizvedena uz finansijsku podršku Evropske unije. Za njen sadržaj isključivo je odgovoran Save the Children i ona ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Projekat "Bright4All – Osnovno pravo na obrazovanje za svu djecu u Bosni i Hercegovini" se sprovodi u saradnji sa Udruženjem "Žene sa Une" iz Bihaća i Omladinskim centrom "Vermont" iz Brčkog.

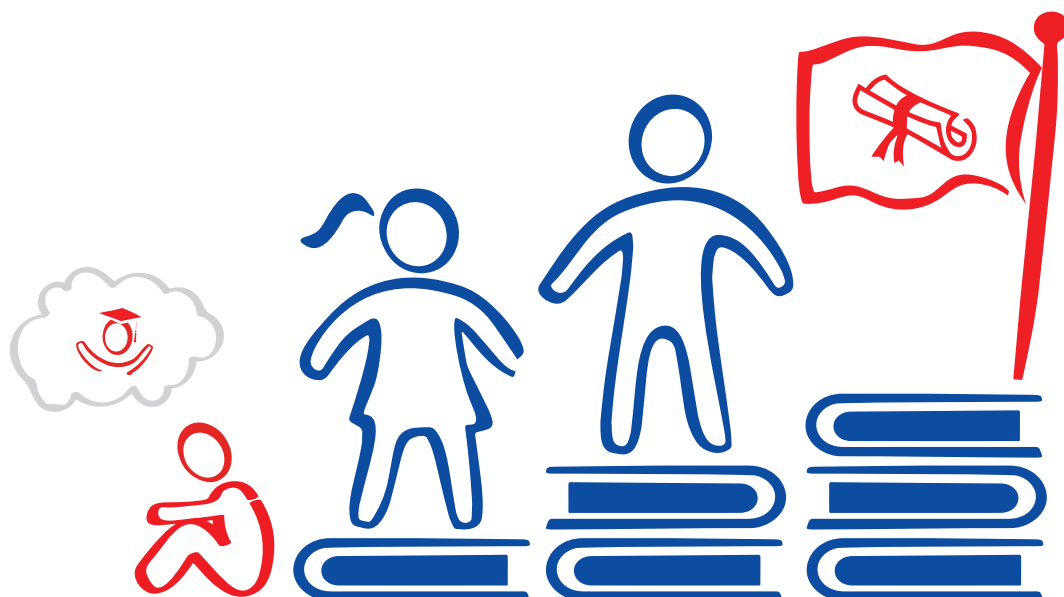
Sva prava su zadržana. Sadržaj ove publikacije se može slobodno koristiti ili kopirati u nekomercijalne svrhe, uz obavezno navođenje izvora.

Zajedno možemo učiniti više.
Recite nam šta mislite o našem radu!
RECI-NAM@savethechildren.org

LOKALNO AKCIONO ISTRAŽIVANJE O RAZMJERAMA I UZROCIMA NAPUŠTANJA OBRAZOVANJA

dr. Ivana Zečević

Univerzitet u Banjaluci, Filozofski fakultet, Studijski program psihologija

SADRŽAJ

Sažetak	7
Uvodna razmatranja uzroka napuštanja obrazovnog sistema	8
Cilj istraživanja	11
Metodologija istraživanja	12
Instrumenti	13
Uzorak	14
Kvantitativni dio istraživanja	16
Zadovoljstvo školom ispitanika opće populacije	16
Zadovoljstvo školom u odnosu na spol i nivo obrazovanja ispitanika.....	16
Zadovoljstvo školom u odnosu na razinu obrazovanja i zaposlenje roditelja.....	18
Zadovoljstvo školom u različitim općinama.....	19
Doživljaj porodične kohezije i adaptabilnosti kod djece i mladih.....	20
Doživljaj porodične kohezije i adaptabilnosti i spol i nivo obrazovanja ispitanika.....	20
Doživljaj porodične kohezije i adaptabilnosti u odnosu na nivo obrazovanja i zaposlenje roditelja	21
Agresivnost i samopercepcija.....	22
Veza između spola i nivoa obrazovanja ispitanika s agresivnošću i samopercepcijom.....	22
Veza između nivoa obrazovanja roditelja i zaposlenja s agresivnošću i samopercepcijom ispitanika	24
Agresivnost ispitanika u različitim općinama.....	26
Razlozi nepohađanja škole.....	28
Kvalitativni dio istraživanja	29
Problem napuštanja obrazovnog sistema	29
Statistički podaci o djeci koja napuštaju obrazovanje.....	30
Preventivni programi za napuštanje obrazovnog sistema.....	30
Uspješne priče djece koja su se vratila u škole.....	30
Okrugli stolovi	32
Zaključci	35
Preporuke	38
Literatura	42

SKRAĆENICE

BiH	– Bosna i Hercegovina
BD	– Brčko Distrikt
BODH	– Bijes, osvetoljubivost, dominacija i hostilnost
FACES	– Family Adaptation and Cohesion Scales
FBiH	– Federacija Bosne i Hercegovine
RS	– Republika Srpska

Save the Children vjeruje da svako dijete zaslužuje budućnost. U zemljama sjeverozapadnog Balkana radimo svaki dan kako bismo djeci osigurali zdrav početak života, priliku za učenje i zaštitu od nasilja. Kada se pojave krize i kada su djeca najranjivija, mi smo uvijek među prvima koji dođu pomoći i među posljednjima koji odlaze. Mi osiguravamo da se odgovori na specifične potrebe djece i da se njihov glas čuje. Postižemo dugotrajne rezultate za milione djece, uključujući onu djecu do koje je najteže doći. Dajemo sve od sebe za djecu - svakog dana i u vrijeme kriza – transformirajući njihove živote i budućnost koja je pred nama.

Misija Udruženja „Žene sa Une“ je da kroz otvoreno društvo bez obzira na spol, profesiju, nacionalnu, vjersku i teritorijalnu pripadnost doprinese ekonomskom, socijalnom, kulturnom i političkom osnaživanju u društvu. Neki od ciljeva Udruženja su: edukacija građana o demokratiji, pomoć i briga za ugrožene populacije stanovništva, borba protiv nasilja u porodici, organiziranje i razvoj volonterskog rada i volonterskih programa, korektiv izvršne i zakonodavne vlasti.

Ciljevi Omladinskog centra "Vermont" su: zaštita promocije i prava djece i mladih; poboljšanje socijalnog i ekonomskog položaja mladih kroz edukaciju i njihovo zapošljavanje; umrežavanje NVO i jačanje njihovih kapaciteta; prevencija u oblasti zdravstva i ekologije; borba protiv korupcije; organizacija sportskih i kulturnih manifestacija; konstruktivno osmišljavanje slobodnog vremena mladih. Tokom dvadeset godina uspješnog rada Omladinski centar "Vermont" je pokazao da se može nositi sa svim izazovima i problemima koje nosi moderno vrijeme u kojem živimo.

SAŽETAK

Projekt „Bright4All - Osnovno pravo na obrazovanje za svu djecu u Bosni i Hercegovini“ fokusiran je na utvrđivanje stope i uzroka ranog napuštanja školovanja u Bosni i Hercegovini, u cilju sprečavanja ove pojave. Cilj ovog projekta je da se rasvijetli pitanje odustajanja od obrazovanja i pruže kvalitativni i kvantitativni podaci o opsegu ovog problema u pet ciljanih regija (Unsko-sanski kanton, Tuzlanski kanton - FBiH, Prijedor i Bijeljina - RS i Distrikt Brčko BiH), upozori na nedostatak sistemskog pristupa ovom problemu i iniciraju sistemska rješenja za sprečavanje ranog napuštanja školovanja među djecom iz ranjivih grupa (s posebnim fokusom na romsku djecu, djecu s poteškoćama u razvoju, djecu iz ruralnih područja itd.), odnosno podsticanje za ostanak sve djece u obrazovnom procesu.

Ovaj projekt finansira Evropska unija kroz Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava, a realizira se u partnerstvu sa Save the Childrenom, Omladinskim centrom „Vermont“ Brčko i Udruženjem „Žene sa Une“ Bihać.

U istraživanju, realiziranom u periodu od jula do septembra 2017. godine, učestvovala su djeca, mladi i odrasli, te stručnjaci iz oblasti obrazovanja i socijalne zaštite. Općine u kojima se provodilo istraživanje su: Bihać, Bijeljina, Brčko, Bužim, Cazin, Prijedor, Srebrenik i Velika Kladuša. U istraživanju su primjenjivane i kvantitativne i kvalitativne tehnike ispitivanja. Kvantitativne tehnike su primjenjivane na uzorku djece i mladih koji redovno ili neredovno pohađaju osnovne i srednje škole u navedenim općinama, dok je kvalitativna tehnika intervju primjenjivana na uzorku djece koja su napustila obrazovni sistem, kao i na uzorku stručnjaka iz nadležnih ministarstava i pedagoških zavoda. Fokus grupe su korištene za ispitivanje stručnjaka iz odgojno-obrazovnih institucija i institucija socijalne zaštite.

Istraživanje koje je predstavljeno u ovom dokumentu nudi rezultate o tome na koji način djeca koja redovno pohađaju školu doživljavaju obrazovnu ustanovu, koliko su zadovoljni, kako školskim sistemom, tako i odnosom nastavnika prema njima, zatim, kako doživljavaju svoju porodicu, odnose u njoj, kako percipiraju sebe, te koliko kod sebe prepoznaju neadekvatne oblike ponašanja, emociju bijesa i hostilnost. Pored toga, istraživanje je težilo identifikaciji uzroka napuštanja obrazovanja, u cilju utvrđivanja njegovih razmjera u ciljanim područjima, te prepoznavanju i identifikaciji pozitivnih faktora koji su pomogli djevojčicama i dječacima, koji se, usprkos svim nedaćama, uspješno školuju, i to razvijanjem pozitivnih studija slučaja, ali i korištenjem takvih faktora kao indikatora prevencije napuštanja obrazovnog sistema.

Dobiveni rezultati pokazuju da su djeca koja redovno pohađaju školu zadovoljnija školom nego djeca koja je neredovno pohađaju, te da su, statistički, osnovci značajno zadovoljniji školom nego srednjoškolci. Agresivnost u ponašanju je prisutnija kod djece koja neredovno pohađaju osnovnu školu, ili je uopće ne pohađaju, kao i kod uzorka srednjoškolaca. Djeca koja su napustila obrazovni sistem, kao i ona koja neredovno pohađaju školu imaju lošiju sliku o sebi u odnosu na ostale ispitanike iz uzorka djece i mladih. Razlozi koje navode djeca koja su napustila školu odnose se najviše na nezainteresiranost za obrazovanje, izostanak podrške roditelja, nedostatak materijalnih sredstava, ali i preseljenje i neophodnost rada u cilju preživljavanja.

Kvalitativni dio istraživanja pokazao je da ispitanici smatraju da je napuštanje obrazovnog sistema problem koji je prisutan u njihovim zajednicama, te da se napuštanje registrira i u osnovnim i u srednjim školama, ali da djeca češće napuštaju srednju nego osnovnu školu. Djeca koja češće napuštaju obrazovni sistem dolaze iz socijalno ugroženih porodica, u kojima niko ne radi, porodica koje žive daleko od škole, te iz porodica u kojima vlada nasilje i u kojima su djeca zanemarena. Intervjuirani stručnjaci su rekli da nadležna ministarstva imaju podatke o tome koliko djece u toku svake školske godine napusti obrazovni sistem, ali da veliki problem u vođenju adekvatne statistike čini registriranje djece koja promijene mjesto boravka, budući da se školi iz koje su ispisana ne dostavlja podatak o tome da li i gdje ona nastavljaju obrazovanje. Kada su u pitanju preventivni programi, većina ispitanika je rekla da ih nema, ali su spomenute dvije organizacije - Save the Children i OSCE, kao organizacije koje su do sada ulagale u projekte kojima se radilo na smanjenju stope napuštanja obrazovnog sistema.

Na kraju izvještaja nalaze se i preporuke koje su koncipirane u tri grupe: preporuke za odgojno-obrazovne institucije, za lokalnu zajednicu i za entitetski / kantonalni, ali i državni nivo.

UVODNA RAZMATRANJA UZROKA NAPUŠTANJA OBRAZOVNOG SISTEMA

Danas je obrazovanje važnije nego ikad prije. U poređenju s proteklom vijekom, u savremenom dobu najnovijih digitalnih tehnologija u kojem nauka napreduje nevjerojatnom brzinom, kod većine zanimanja neobrazovanost podrazumijeva nesvršenu srednju školu. Savremeno tržište zahtijeva fleksibilnost, te brzo prilagođavanje novim tehnologijama i trendu cjeloživotnog obrazovanja. U odnosu na sve ove informacije, osobe koje napuste školovanje prije završene srednje škole postaju posebno ranjiva grupa. Postoje brojna istraživanja (Rumberger, 1987, Kronick, 1994, O'Neill Dillon i sar., 2003, Bridgeland i sar., 2006) koja ukazuju na to s kolikom se poteškoćama susreću mladi ljudi koji nemaju završenu, kako osnovnu, tako i srednju školu. Ova grupa mladih ljudi predstavlja riziko grupu za brojna antisocijalna ponašanja i socijalnu isključenost, kao i za mnoštvo problema s mentalnim zdravljem. Također, oni se suočavaju s problemom teškoća pri zapošljavanju i nemogućnošću napredovanja u poslu koji obavljaju, zbog nedostatka kvalifikacija.

Rano prekidanje školovanja predstavlja složen fenomen, koji bi se mogao definirati kao odluka da se školovanje prekine na određenom nivou, odnosno da se ne završi onaj obrazovni nivo koji društvo u kojem pojedinac živi smatra zadovoljavajućim (Viadero, 2001, Finn, 1989). Rano prekidanje školovanja je opasna odluka, jer ima ozbiljne posljedice, ne samo za lični nivo pojedinca, već se ona očituje i na društvenom nivou.

Putem različitih međunarodnih istraživanja dobijeni su podaci o tome da djeca školu napuštaju iz različitih razloga. Ono o čemu postoji saglasnost većine autora jeste da se takva odluka ne donosi na brzinu, već da je ona produkt dugotrajnog procesa djelovanja različitih riziko faktora, kako na dijete, tako i na porodicu (Rumberger, 1987, Tidwell, 1988, Janosz i sar., 2000). Neki od tih faktora su: nedostatak finansijskih sredstava, manjinski status u društvu, zasnivanje vlastite porodice, sistem vrijednosti roditelja (neobrazovani roditelji češće ne cijene obrazovanje i ne vide mu svrhu), antisocijalna ponašanja, specifičnosti u individualnom razvoju jedinke (fizičkom i psihičkom) itd.

Autor Barušić i saradnici (2010) su razmatrali istraživanja fenomena ranog napuštanja školovanja kroz vremensku perspektivu i zaključili da se u njima mogu prepoznati najmanje dvije etape istraživanja, koje se značajno razlikuju u dominirajućim paradigmama objašnjenja. Ranija istraživanja su ovaj fenomen vezivala za školsko okruženje i njegove uzroke tražila u nezanimljivosti nastave i lošim metodama i tehnikama podučavanja. Kasnija istraživanja su se više orijentirala na moguće uzroke i posljedice ranijeg napuštanja škole, koji se nalaze van škole. Ona su se bavila karakteristikama ličnosti učenika, njihove porodične ili socijalne sredine, te su pretpostavljala i moguće interakcije između tih faktora. Na ovaj način posmatrano, napuštanje škole više nije samo školski, već i društveni problem.

Na osnovu rezultata različitih empirijskih istraživanja (Vallerand i sar., 1997, Battin-Pearson i sar., 2000, Janosz i sar., 1997, Finn, 1993, Maehr i Midgley, 1996, Garnier i sar., 1997, Cairns i sar., 1989, Suh i sar., 2007, Rumberger, 1987, Astone i McLanahan, 1991, Hunt i sar. 2002) mogu se izdvojiti tri grupe faktora, koji bi mogli predstavljati indikatore za prepoznavanje djece koja bi mogla napustiti sistem obrazovanja, kako u osnovnoj, tako i u srednjoj školi. Grupe indikatora navedene su ispod:

1. U prvu grupu spadaju faktori koji su u vezi sa obrazovanjem: školski uspjeh, motivacija za učenje i zadovoljstvo školom.
2. U drugu grupu spadaju faktori koji se odnose na antisocijalna ponašanja: delinkventna ponašanja, uživanje droga i alkohola, nasilna i agresivna ponašanja.
3. U treću grupu spadaju faktori koji se odnose na sociodemografska obilježja učenika: spol, uzrast, nivo obrazovanja roditelja, potpunost porodice, socioekonomski status porodice, broj članova porodice, mjesto prebivališta, uvjeti u kojima porodica djeteta živi itd.

Kada je prva grupa indikatora u pitanju, postoji dosta različitih riziko faktora koji su vezani za školsko okruženje i isto tako utječu na odluku djeteta da napusti školu. Drayfoos (1997) govori o: niskom očekivanju uspjeha, zaostajanju u školi, slabim ocjenama i slaboj motivaciji. Mihić, Novak i Bašić (2010) govore o slaboj privrženosti školi i slabom školskom uspjehu, kao prediktorima potencijalnog napuštanja škole, dok autori Williams, Ayers i Arthur (1997; prema Bašić, 2000) kao rizične faktore u školskom okruženju vide: školski neuspjeh, loš akademski uspjeh, probleme u disciplini i nedovoljnu privrženost školi. Autori Loeber i Farrington (2000; prema Vrselja, Sučić, Franc, 2009) spominju i slabu predanost školi, niske obrazovne aspiracije, te slabu motivaciju učenika.

Pod pojmom školskog neuspjeha često se podrazumijevaju loše ocjene u školi (Bašić i Kranželić Tavra, 2005). Budući da u Bosni i Hercegovini imamo brojčani sistem ocjenjivanja, koji učenike raspoređuje na skali od jedan do pet, neuspješnim se smatraju učenici koji imaju jedinice, dok su svi drugi više ili manje uspješni. Kada je u pitanju raspodjela učenika koji se smatraju više ili manje uspješnima, statistika pokazuje da na nivou osnovne škole dominiraju odlični i vrlo dobri učenici, dok su dobri i dovoljni učenici u manjini ¹. Analiza školskog uspjeha na kraju polugodišta školske 2015/2016. godine ukazuje na ovu tendenciju, jer je prosječan uspjeh na nivou svih osnovnih škola u Republici Srpskoj 3,91, sa više od 70% odličnih i vrlo dobrih učenika. Biti učenik sa lošim školskim uspjehom u ovakvim okolnostima nije nimalo lako.

Međutim, da bi školski (ne)uspjeh učenika mogao kvalitetno da se procijeni, potrebno je napraviti razliku između akademskog i školskog neuspjeha. Akademski neuspjeh se direktno odnosi na loše ocjene u školi, dok školski neuspjeh predstavlja subjektivnu procjenu koju dijete pravi za vlastiti neuspjeh, kako na akademskom, tako i na ličnom planu (Bašić i Kranželić Tavra, 2005). Zato je akademski neuspjeh rezultat složenih, međusobno povezanih faktora, a jedan od najočiglednijih je slabo akademsko izvođenje.

Istraživanje koje su proveli Ferić, Milas i Rihtar (2010) na uzorku od 401 mlade osobe iz Hrvatske, bez završene srednje škole, pokazalo je da postoje tri grupe onih koji odustaju od školovanja: 15% njih koji odustaju zbog loše materijalne situacije, manjka sposobnosti i zbog teškoća u svladavanju gradiva, 34% zbog manjka motivacije i interesa za školu, te 51% zbog manjka motivacije i velikog broja izostanaka.

Drugu grupu faktora koji utječu na napuštanje škole čine faktori koji su u vezi sa antisocijalnim ponašanjem. Djeca i mladi koji imaju devijantna ponašanja, koji su skloni konzumiranju narkotika i alkohola, kao i nasilnom i agresivnom ponašanju, nemaju motivaciju za učenje, te ne pronalaze smisao u učenju i obrazovanju (Zoković, Vrcelj, 2010). Kod njih je prisutna i prva grupa faktora, prediktora napuštanja obrazovnog sistema. Pored toga, uslijed kontinuiranog devijantnog ponašanja, ova djeca i mladi bivaju i kažnjavani u školama, te etiketirani kao problematični, što ih dodatno čini isključenima iz grupe djece i mladih koji se smatraju adekvatnim. Ovo također može utjecati na njihovu odluku da napuste obrazovni sistem.

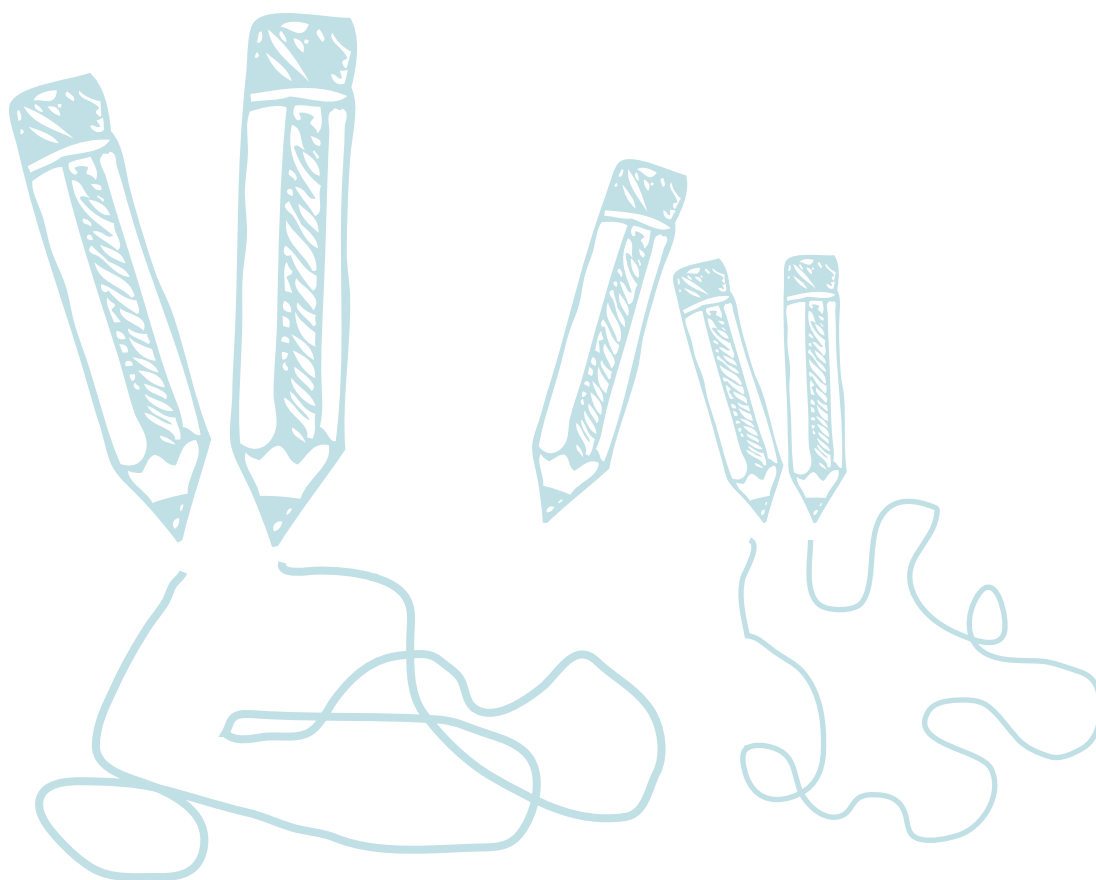
Treću grupu faktora čine sociodemografske karakteristike djece i mladih. Ovo je vrlo raznolika grupa faktora, ali neki od njih se dominantnije sreću u studijama koje se bave ispitivanjem razloga za napuštanje obrazovnog sistema. To su: socioekonomski status porodice, broj članova porodice, mjesto prebivališta i uvjeti u kojima porodica djeteta živi² (Ferić, Milas i Rihtar, 2010). Porodice koje su slabog socioekonomskog statusa, u kojima su oba roditelja nezaposlena, jesu porodice koje ne mogu priuštiti djetetu kontinuirano obrazovanje. Ovo su obično porodice koje žive u mjestima udaljenim od škole, te je djeci otežan pristup školama, pa su osuđeni na to da ih napuštaju, jer prijevoz do škole ponekad ne postoji, a ponekad je preskup za finansijske mogućnosti porodice. Nerijetko ova djeca moraju pješaćiti i do nekoliko kilometara, po nepristupačnim i nesigurnim terenima. Nivo obrazovanja roditelja može biti faktor koji utječe na dijete da napusti obrazovni sistem, ako roditelji nisu obrazovani, pa uslijed toga nemaju adekvatnu percepciju značaja obrazovanja za razvoj svoga djeteta. Nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, isto tako, jedan od faktora koji utječu na to da se djeca ne upisuju školu ili je napuštaju vrlo rano. Ovo je posebno karakteristično za roditelje s niskim nivoom obrazovanja, kao i za roditelje koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

¹ <https://www.rpzrs.org/261/rpzrs/Analiza/postignuca/ucenika/na/polugodistu/i/na/kraju/skolske/godine>

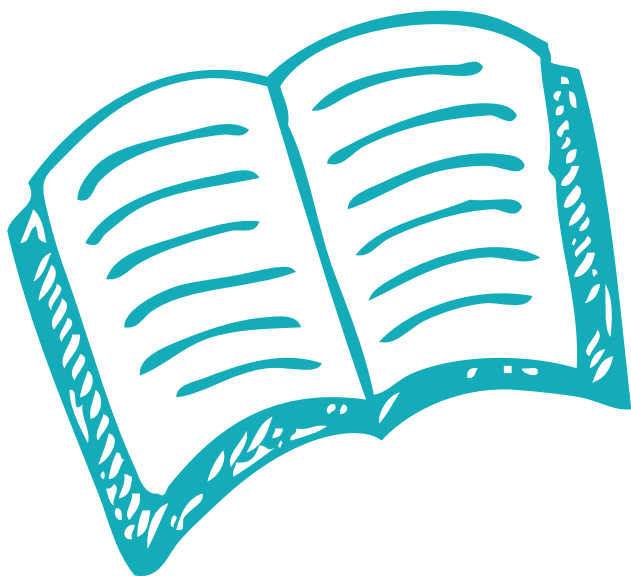
² Studija o sprječavanju ranog napuštanja obrazovanja bez stečene kvalifikacije u srednjim stručnim školama u Crnoj Gori, Projekat realizovan u okviru Projekta MNE/011 – Jačanje stručnog obrazovanja na sjeveroistoku Crne Gore - koji finansira Lux Development. ANALIZA uzroka nepohađanja, napuštanja i smanjenja broja učenika u osnovnim školama u Federaciji Bosne i Hercegovine

Pored ove tri grupe faktora, istraživanja na prostoru BiH³ ukazuju na još neke faktore, koji utječu na napuštanje obrazovnog sistema. Djeca koja imaju poteškoće u razvoju predstavljaju riziko grupu, koja napušta obrazovanje, ali ponekad se i ne upisuje u škole. Pored njih, školu ponekad ne pohađaju ni djeca koja pripadaju povratničkim grupama, jer njihovi roditelji dovode u pitanje adekvatnost obrazovanja na jeziku koji im nije maternji.

Osim ove djece, riziko grupu predstavljaju i djeca koja imaju više od 15 godina, jer se oni školuju po principu školovanja odraslih. I na kraju, jednu veliku grupu djece pod rizikom da se ne upišu u školu ili da je napuste čine djeca romske populacije. Kod nekih od njih problem upisivanja u osnovnu školu je u činjenici da nigdje nisu registrirani, nemaju rodni list i samim tim ne dobijaju poziv za upis i ne mogu biti pod nadzorom školskog sistema. Pored toga, Romi se često sele, mijenjaju mjesto prebivališta, te nemaju potrebu za bilo kakvim dokumentima. Nepismenost koja karakterizira ovu populaciju dovodi do roditeljskog nerazumijevanja značaja koji za dijete ima obrazovanje. Osim toga, Romi imaju svoj jezik, a školovanje njihove djece se izvodi na jezicima koji im nisu maternji, što dodatno usložnjava njihov položaj u obrazovnom sistemu.

³ Nepohađanje i napuštanje obrazovanja – Studija formirana na osnovu istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju osnovnu i srednju školu. MGD Achievement Fund

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je bio da se kvantitativnim i kvalitativnim tehnikama ispituju uzroci napuštanja škole od strane djece i mladih. U istraživanju su uzeti u obzir i rezultati ranijih istraživanja, pa su se kao varijable pojavili: zadovoljstvo školom, procjena kvaliteta porodičnih odnosa, slika koju djeca imaju o sebi, te sklonost nasilnim oblicima ponašanja.

Ovo istraživanje nudi rezultate o tome na koji način djeca koja redovno pohađaju školu doživljavaju ovu ustanovu, koliko su zadovoljna, kako školskim sistemom, tako i odnosom nastavnika prema njima, zatim, kako doživljavaju svoju porodicu i odnose u njoj, kako percipiraju sebe, te koliko kod sebe prepoznaju neadekvatne oblike ponašanja, emociju bijesa i hostilnost. Sve ove varijable su uzročnici napuštanja obrazovnog sistema, te je neophodno utvrditi stepen njihovog prisustva u općoj kao i u populaciji djece, kako kod one koja su napustila obrazovni sistem, tako i kod djece koja su se, nakon napuštanja, vraćala u školu.

Ovim istraživanjem su identificirani uzroci napuštanja obrazovanja, u cilju utvrđivanja njegovih razmjera u ciljanim područjima, te su, kroz razvijanje pozitivnih studija slučaja, prepoznati i identificirani pozitivni faktori koji su pomogli djevojčicama i dječacima koji se uspješno školuju usprkos svim nedaćama.

Također, cilj ovog istraživanja je bio da se njegovi rezultati predstave u lokalnim zajednicama i da se o njima razgovara s relevantnim akterima u svakoj od lokacija obuhvaćenih istraživanjem (uključujući i lokalne / kantonalne / entitetske / državne vlasti, obrazovne i pedagoške institucije, službe socijalne zaštite, predstavnike zdravstva, policije, CSO, školska vijeća i druge ključne aktere), kako bi se zajedničkim snagama radilo na osmišljavanju aktivnosti kojima bi se, na lokalnom nivou, ovaj problem mogao preduprijeti.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno u periodu od jula do septembra 2017. godine. Kvantitativni dio istraživanja je intenzivno vršen u septembru mjesecu, dok je kvalitativni dio proveden tokom cijelog perioda istraživanja.

U okviru ovog istraživanja primjenjivale su se i kvantitativne (upitnik i skale) i kvalitativne tehnike (fokus grupe i intervjui). Kada su u pitanju kvantitativne tehnike (Upitnik sociodemografskih podataka, SOS-KF, FACES III; Profil samopercepcije za djecu i BODH), one su primjenjivane i na uzorku ispitanika iz opće populacije učenika osnovnih i srednjih škola, uzrasta 11 – 19 godina, te na uzorku ispitanika koji su napustili obrazovanje pa su mu se vratili, kao i na uzorku ispitanika koji su napustili obrazovanje i nisu se vratili. Primjena datih tehnika pružila je dosta povratnih informacija o tome:

- kako ispitanici doživljavaju nastavnike i školu;
- iz kakvih porodičnih sredina dolaze ispitanici, koliko su odnosi u njihovim porodicama kohezivni i da li je porodica sposobna da se adaptira;
- koliko ispitanici sebe doživljavaju kompetentnima i
- kako ispitanici procjenjuju svoje načine reagiranja u specifičnim konfliktnim situacijama, te da li se procjenjuju više ili manje agresivnima.

Na populaciji djece koja ne pohađaju školu, kao i kod djece koja su imala iskustvo vraćanja u školu nakon njenog napuštanja, ovi instrumenti su se primjenjivali metodom rada 1 na 1, gdje su ispitivači bili obučeni kako da pomognu djetetu prilikom ispitivanja, a da pri tome ne sugeriraju odgovore.

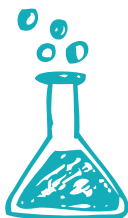
INSTRUMENTI

Instrumentarij koji je primjenjivan u kvantitativnom dijelu ispitivanja je sljedeći:

1. Upitnik sociodemografskih podataka
2. SOS-KF (Subotić, Knežević, Brković) – upitnik koji mjeri zadovoljstvo školom i obuhvata tri međusobno interkorelirane dimenzije: 1) Zadovoljstvo nastavnicima i školom (Zad_NiS); 2) Nezadovoljstvo kompulzivnošću škole (Nez_KomS); 3) Nezadovoljstvo koncepcijom škole (Nez_KS).
3. FACES III – instrument za procjenu porodične kohezivnosti i adaptabilnosti, kreirao ga je Olson, D.H. (1985). Kohezivnost ukazuje na emocionalnu vezu, granice, koalicije, dijeljenje vremena, prostora i prijatelja, donošenje odluka i interesiranja. Adaptabilnost ukazuje na spremnost porodičnog sistema da mijenja strukturu, uloge i pravila u skladu sa zahtjevima situacije.
4. Profil samopercepcije za djecu – za mjerenje dječije slike o vlastitoj kompetentnosti koristila se adaptirana verzija skale Susan Harter “Self-Perception Profile for Children” (1985). Autorica skale polazi od pretpostavke da djeca dobro razlikuju područja svoje kompetentnosti, odnosno da se ne osjećaju jednako kompetentna u svim domenama. Djeca na ovoj skali ocjenjuju sebe u pet odvojenih područja samopoimanja, koja se odnose na školske i sportske sposobnosti, socijalnu prihvaćenost, te područje fizičkog izgleda i ponašanja. Školske sposobnosti odnose se na opažanje vlastite kompetentnosti ili sposobnosti unutar školskog okruženja. Socijalna prihvaćenost odnosi se na stepen u kojem je dijete prihvaćeno od vršnjaka ili se osjeća popularno. Sportske sposobnosti odnose se na djetetov osjećaj koliko je uspješno u sportu i igrama izvan kuće. Fizički izgled odnosi se na stepen u kojem je dijete zadovoljno svojim izgledom. Regulacija ponašanja odnosi se na stepen u kojem je dijete zadovoljno svojim ponašanjem, na osjećaj da postupa ispravno, da se ponaša onako kako se od njega očekuje.
5. BODH (Bijes, osvetoljubivost, dominacija, hostilnost) – upitnik za procjenu agresivnosti autorice Dinić i saradnika. Ovo je instrument koji sagledava agresivnost kao multidimenzionalnu konstrukciju kroz četiri dimenzije: bijes (“Lako se razbjesnim”), osvetoljubivost (“Osvetio/la bih se onome ko mi učini nešto nažao”), dominaciju (“Meni niko ne smije da protivriječi”) i hostilnost (“Često sam nezadovoljan/na ponašanjem drugih ljudi”).

Kvalitativne tehnike prikupljanja podataka su bili intervjui, fokus grupe i studije slučaja. Kvalitativne tehnike su se koristile kako sa odraslima, stručnjacima u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite, tako i s djecom. Među djecom, u uzorku su bila ona koja su napustila obrazovni sistem i više nisu dio njega, kao i djeca koja su se, iz različitih razloga, vratila u obrazovni sistem i uspješno ga završila. Fokus grupe su bile formirane od stručnjaka iz osnovnih i srednjih škola, direktora, pedagoga, psihologa, te direktora, socijalnih radnika i psihologa iz centara za socijalni rad. Fokus grupama je prisustvovalo od 3 do 10 ispitanika, koji su diskutirali o sedam različitih pitanja. Fokus grupe su prosječno trajale oko sat i pol vremena. Intervjui su bili strukturirani i održavani su, kod uzorka odraslih, s predstavnicima nadležnih ministarstava obrazovanja, te s predstavnicima pedagoških zavoda, kao i sa gore navedenim uzorkom djece. Intervjui su trajali u prosjeku oko sat vremena. Svaka fokus grupa i intervju su snimani i nakon izvođenja rađen je transkript diskusije.

UZORAK

Uzorak ovog istraživanja činili su djeca, mladi i odrasli. Djeca i mladi su učenici osnovnih i srednjih škola iz sljedećih općina: Bihać, Bijeljina, Brčko, Bužim, Cazin, Prijedor, Srebrenik i Velika Kladuša. Odrasli su stručnjaci iz institucija obrazovanja, socijalne zaštite i policije. Uzorak je detaljnije prikazan u tabelama, a ovaj dio teksta pojašnjava izbor uzorka.

Uzorak djece čine djeca iz opće populacije, njih 1010, koji redovno pohađaju školu, zatim djeca koja su napustila školu, njih 69, kao i 53 djeteta koja je neredovno pohađaju. Dakle, u istraživanju je ukupno učestvovalo 1132 djece i mladih, uzrasta $M=14,32$, $SD=2,065$.

Tabela 1. Prikaz uzorka istraživanja djece i mladih prema općinama i spolu koji redovno i neredovno pohađaju školu

SPOL	OPĆINA								UKUPNO
	Bihać	Bijeljina	Brčko	Bužim	Cazin	Prijedor	Srebrenik	V. Kladuša	
ženski	83	90	89	75	73	71	13	95	589
muški	75	84	102	100	72	31	21	58	543
UKUPNO	158	174	191	175	145	102	34	153	1132

Tabela 2. Prikaz uzorka istraživanja po općinama i uzrastu ispitanika koji redovno i neredovno pohađaju školu

OPĆINE	Uzrast									UKUPNO
	11	12	13	14	15	16	17	18		
Bihać	20	25	24	15	25	22	25	2	158	
Bijeljina	21	22	23	20	25	41	22	0	174	
Brčko	32	29	24	24	25	23	29	5	191	
Bužim	16	26	25	26	22	19	19	22	175	
Cazin	3	19	21	21	17	25	25	13	144	
Prijedor	5	7	12	10	22	20	23	3	102	
Srebrenik	8	3	1	15	7	0	0	0	34	
V. Kladuša	20	20	21	25	23	24	20	0	153	
UKUPNO	125	151	151	156	166	174	163	45	1131	

Tabela 3. Deskriptivni podaci o spolu i mjestu boravka djece i mladih koji ne pohađaju školu

OPĆINE	SPOL		UKUPNO
	muški	ženski	
Bihać	4	9	13
Bijeljina	11	1	12
Brčko	10	5	15
Bužim	2	2	4
Cazin	5	6	11
Prijedor	0	1	1
V. Kladuša	5	8	13
UKUPNO	37	32	69

Tabela 4. Deskriptivni podaci o spolu i mjestu boravka djece i mladih koji neredovno pohađaju školu

		SPOL		UKUPNO
		muški	ženski	
OPĆINE	Bihać	3	1	4
	Bijeljina	8	4	12
	Brčko	8	12	20
	Cazin	6	5	11
	Srebrenik	2	0	2
	V. Kladaša	0	4	4
UKUPNO		27	26	53

Uzorak odraslih čine stručnjaci iz osnovnih i srednjih škola, te centara za socijalni rad, kao i radnici nadležnih ministarstava. Ovaj dio uzorka je bio ispitivan kvalitativnim metodama intervjua (predstavnicima nadležnih ministarstava) i fokus grupa (predstavnicima škola i centara za socijalni rad). Od ovog dijela uzorka tražili smo podatke o tome na koji način funkcioniraju institucije odgovorne za obrazovanje djece i nadzor roditelja, kao i kako vide oni vide međuinsitucionalnu, ali i saradnju između institucija i nadležnih ministarstava. Uzorak stručnjaka s kojima su formirane fokus grupe i obavljani intervjui prikazan je u sljedećoj tabeli.

Tabela 5. Deskriptivni podaci o stručnjacima koji su učestvovali u fokus grupama

Općina	Osnovne škole			Srednje škole			Centri za socijalni rad			Σ
	Direktor	Pedagog	Psiholog	Direktor	Pedagog	Psiholog	Direktor	Soc. radnik	Psiholog	
Bihać	3	2	0	2	1	0	0	1	0	9
Bijeljina	1	1	0	0	1	0	0	1	1	5
Brčko	1	3	1	1	2	0	1	0	1	10
Bužim	1	1	1	1	1	0	0	1	0	6
Cazin	1	3	0	1	2	0	0	1	1	9
Prijedor	0	1	1	0	1	0	0	1	0	4
Srebrenik	1	2	1	0	1	1	0	0	0	6
V. Kladaša	1	1	1	0	0	0	0	0	0	3

Metodom intervjua ispitano je ukupno 10 stručnjaka iz oblasti obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite.

Tabela 6. Deskriptivni podaci o stručnjacima koji su učestvovali u intervjuiima

SPOL	OPĆINE					UKUPNO
	Bihać	Bijeljina	Brčko	Prijedor	Tuzla	
M	1	0	3	0	2	6
Ž	2	1	0	1	0	4
UKUPNO	3	1	3	1	0	10

Kada su u pitanju studije slučaja, koje su obavljene s djecom koja su napustila školu, ispitano je ukupno deset ispitanika, tri iz Bihaća, tri iz Cazina, dva iz Velike Kladaše i dva iz Bužima. Broj studija slučaja s djecom koja su napustila obrazovanje, pa se vratila je četiri - dva iz Cazina i dva iz Velike Kladaše.

Pored djece koja su napustila obrazovni sistem ispitivani su i njihovi roditelji. Obavljena su ukupno 32 intervjua, od kojih 16 u Brčkom i 16 u Bijeljini. Na području grada Bihaća obavljeno je 13, Cazina 11, Bužima četiri i Velike Kladaše 12 intervjua s roditeljima djece koja su napustila obrazovanje.

KVANTITATIVNI DIO ISTRAŽIVANJA

Kvantitativni dio istraživanja predstavlja obradu rezultata dobijenih na osnovu instrumenata kojim je ispitivano zadovoljstvo školom, djetetov doživljaj porodične kohezivnosti i adaptabilnosti, slika o vlastitoj kompetentnosti i agresivnosti. Ova četiri instrumenta su pružila podatke o tome kako djeca i mladi iz uzorka vide sebe, svoju porodicu i školu. Zadovoljstvo školom, agresivno ponašanje, te funkcionalnost porodice, faktori su koji mogu ukazati na potencijalni rizik od napuštanja škole.

U narednom dijelu teksta bavit ćemo se dobijenim rezultatima i porediti različite grupe ispitanika, kako po spolu, tako i po uzrastu, nivou obrazovanja roditelja, te redovnosti pohađanja škole.

ZADOVOLJSTVO ŠKOLOM ISPITANIKA OPĆE POPULACIJE

Zadovoljstvo školom u odnosu na spol i nivo obrazovanja ispitanika

Zadovoljstvo školom jedan je od faktora koji utječe na odluku djeteta i mlade osobe da napusti obrazovanje. Ono je u ovom istraživanju ispitivano instrumentom koji je mjerio tri faktora zadovoljstva školom: zadovoljstvo nastavnicima i školom, nezadovoljstvo kompulzivnošću škole i koncepcijom škole. U narednom dijelu teksta bavit ćemo se poređenjem ispitanika koji redovno i neredovno pohađaju školu.

Ispitanici koji redovno pohađaju školu (N=1079) su na instrumentu kojim se ispituje zadovoljstvo školom postizali sjedeće prosječne vrijednosti na svakoj od subskala: zadovoljstvo nastavnicima i školom (M=3,10, SD=0,77), nezadovoljstvo kompulzivnošću škole (M=1,89, SD=0,86) i koncepcijom škole (M=3,16, SD=1,04). Kada su u pitanju ispitanici koji su se izjasnili da neredovno pohađaju školu (N=53), oni su na ovom instrumentu postizali sljedeće prosjeke: zadovoljstvo nastavnicima i školom (M=2,84, SD=0,90), nezadovoljstvo kompulzivnošću škole (M=2,32, SD=1,05) i koncepcijom škole (M=3,50, SD=1,03). Budući da je razlika u broju ispitanika u ovim dvjema grupama vidljiva, nisu vršena posebna statistička poređenja, već su interpretirane samo deskriptivne vrijednosti. Dakle, grupa ispitanika koji redovno pohađaju školu postiže nešto više rezultate na subskali „zadovoljstvo nastavnicima i školom“ nego druga grupa ispitanika, koji su u školi neredovni. Ovo nije neočekivani rezultat s obzirom na to da je nezadovoljstvo školom jedan od glavnih faktora napuštanja obrazovanja. Kada je u pitanju kompulzivnost škole, koja podrazumijeva ustaljene načine rada, jednoličnost, krutost i rutinu, grupa ispitanika koji neredovno pohađaju nastavu je nešto nezadovoljnija u odnosu na grupu koja je redovno pohađa. Ispitanici koji neredovno pohađaju nastavu su i nezadovoljniji samom koncepcijom škole u odnosu na druge ispitanike.

Iako je predstavljena samo deskriptivna statistika (zbog lošeg odnosa broja ispitanika u objema grupama nema mogućnosti njihovog poređenja statističkim mjerama), jasno je vidljivo da je sveukupno zadovoljstvo školom i u ovom istraživanju jedan od mogućih indikatora neredovnog pohađanja škole. Međutim, kada dijete počne neredovno pohađati školu, ono sve češćim izostajanjem utabava sebi put ka napuštanju škole ako izostane pravovremena reakcija škole, ali i porodice.

Ispitivanje razlika između muškog i ženskog spola u uzorku, na skali zadovoljstva školom, vršeno je Man – Vitni U testom, jer je ispitivanje normalnosti dobijenih rezultata pokazalo da ni na jednoj subskali nema normalne distribucije, što je karakteristično za velike uzorke, kao što je ovaj.

Man Vitnijev U test nije otkrio statistički značajnu razliku u zadovoljstvu nastavniciima i školom između muških (Md=3,14, N=544) i ženskih ispitanika (Md=3,14, N=589), U=158907, z= -0,237, p=0,813, r=0,007. Ovaj rezultat ukazuje na to da su i muški i ženski ispitanici podjednako zadovoljni nastavniciima i školom.

Kada je u pitanju nezadovoljstvo kompulzivnošću škole, tu je primijećena statistički značajna razlika između muških (Md=1,92, N=544) i ženskih ispitanika (Md=1,67, N=589), U=139036,5, z= -3,870, p=0,000, r=0,115. Nezadovoljstvo kompulzivnošću škole više je izraženo kod muških ispitanika. Ovaj rezultat ukazuje na to da su dječaci i mladići (Mr=605,92) iz ovog uzorka više izrazili negodovanje prema određenim karakteristikama naših škola, koje imaju komponentu prisile, nego djevojčice i djevojke (Mr=531,06). Prema njihovom mišljenju, škola prisiljava više nego što bi trebalo, te se oni u njoj osjećaju kao u zatvoru. Međutim, veličina efekta je vrlo mala, što znači da nije moguće izvršiti generalizaciju primjenom na opću populaciju tvrdnje da su muškarci nezadovoljniji kompulzivnošću škole nego žene.

Nezadovoljstvo koncepcijom škole je subskala na kojoj se također pojavila statistički značajna razlika između muških (Md=3,25, N=544) i ženskih ispitanika (Md=3,00, N=589), U=138916,5, z= -3,879, p=0,000, r=0,115. Nezadovoljstvo koncepcijom škole je, kao i njenom kompulzivnošću, više izraženo kod muških ispitanika (Mr=606,14) nego kod ženskih (Mr=530,85). Muškim ispitanicima se manje sviđa način obrazovanja u našim školama i oni su to u ovom istraživanju i rekli. Međutim, veličina efekta je mala, kao i prethodna, pa rezultate ne treba generalizirati.

Nakon poređenja po spolu, uzorak ispitanika je poređen i po školama - osnovnim i srednjim. Dobiveni rezultati ukazuju na statistički značajne razlike između osnovaca i srednjoškolaca, kada je u pitanju zadovoljstvo školom i to na sve tri subskale.

Man Vitnijev U test je pokazao statistički značajnu razliku u zadovoljstvu nastavniciima i školom između osnovaca (Md=3,43, N=532) i srednjoškolaca (Md=2,86, N=491), U=85240,5, z= -9,624, p=0,000, r=0,301. Ovaj rezultat pokazuje da su osnovci (Mr=597,27) zadovoljniji nego srednjoškolci (Mr=419,61). Efekat škole je srednje jačine.

Statistički značajna razlika dobijena je i kod nezadovoljstva kompulzivnošću škole, gdje su ispitanici iz osnovnih (Md=1,50, N=532) i srednjih škola (Md=2, N=491), U=101868,5, z= -6,124, p=0,000, r=0,191. Nezadovoljstvo kompulzivnošću škole više je izraženo kod ispitanika u srednjoj školi (Mr=570,53) nego kod osnovaca (Mr=457,98). Ovaj rezultat ukazuje na to da su srednjoškolci iz ovog uzorka izrazili više negodovanja prema određenim karakteristikama naših škola, koje imaju komponentu prisile, nego osnovci. Međutim, veličina efekta ove razlike je mala.

Osnovci (Md=3, N=532) se statistički značajno razlikuju i na subskali nezadovoljstva koncepcijom škole od srednjoškolaca (Md=3,5, N=491), U=98331, z= -6,853, p=0,000, r=0,214. Srednjoškolci (Mr=577,73) lošije prihvataju koncepciju škole nego osnovci (Mr=451,33).

Sagledavanjem dobijenih rezultata, zaključuje se da oni ukazuju na to da je slika o školi, tj. zadovoljstvo školom manje kod učenika koji pohađaju srednju školu, nego kod učenika koji pohađaju osnovnu, što je i očekivano. Pretpostavka je da upravo zbog toga srednjoškolci više napuštaju obrazovni sistem, nego osnovci. Drugo, adolescenciji, kao periodu razvoja koji je specifičan po raznim karakteristikama, nikako ne odgovara rigidnost, sputavanje samostalnosti i slobode, što se u našim školama definitivno radi.

Zadovoljstvo školom u odnosu na nivo obrazovanja i zaposlenje roditelja

Razlike između grupa ispitanika, koje su napravljene u odnosu na nivo obrazovanja i zaposlenje roditelja ispitivane su Kruskal – Volisovim testom.

Tabela 7. Prikaz deskriptivnih parametara i značajnosti razlika u zadovoljstvu školom s obzirom na stepen obrazovanja i zaposlenje roditelja

Varijabla	Varijabla	Grupa	N	MD	Mean Rank	H	df	p
majka	ZadNiS	OŠ	426	3,14	569,81	0,282	2	0,869
		SS	559	3,14	559,32			
		VSS	143	3,14	568,94			
	NezKomp	OŠ	426	1,67	566,14	0,539	2	0,764
		SS	559	1,83	567,97			
		VSS	143	1,67	546,05			
	NezKonc	OŠ	426	3	538,21	4,482	2	0,106
		SS	559	3,25	580,26			
		VSS	143	3,25	581,24			
otac	ZadNiS	OŠ	282	3,14	559,64	0,699	2	0,705
		SS	683	3,14	564,73			
		VSS	167	3,14	585,31			
	NezKomp	OŠ	282	1,83	581,86	1,249	2	0,536
		SS	683	1,67	564,94			
		VSS	167	1,67	546,96			
	NezKonc	OŠ	282	3	518,10	8,576	2	0,014
		SS	683	3,25	585,61			
		VSS	167	3	570,09			
oba roditelja	ZadNiS	oba rade	354	3,14	585,61	11,70	2	0,003*
		jedno radi	526	3,14	583,34			
		ne rade	252	3	504,51			
	NezKomp	oba rade	354	1,67	541,70	17,13	2	0,000*
		jedno radi	526	1,67	547,47			
		ne rade	252	2	641,07			
	NezKonc	oba rade	354	3,25	559,21	2,52	2	0,283
		jedno radi	526	3,25	557,63			
		ne radi	252	3,25	595,25			

Rezultati predstavljeni u tabeli ukazuju na nepostojanje razlika među grupama ispitanika formiranim na osnovu nivoa obrazovanja roditelja. Međutim, statistički značajna razlika se pojavila među grupama ispitanika formiranim na osnovu broja zaposlenih u porodici. Na subskalama zadovoljstvo nastavnicima i školom i nezadovoljstvo kompulzivnošću škole, dobijena je razlika između grupa ispitanika. Nakon ove analize urađen je i Man – Vitni U test, kako bi se provjerilo između kojih grupa postoji statistički značajna razlika. Dobiveni rezultati prikazani su u narednoj tabeli.

Tabela 8. Prikaz deskriptivnih parametara i značajnosti razlika u zadovoljstvu školom s obzirom na stepen obrazovanja i zaposlenje roditelja

Varijable	Grupe	N	MD	Mean Rank	H	df	p	N
ZadNiS	jedno radi	526	3,14	407,15	56991	-3,170	0,002*	0,114
	ne rade	252	3	352,65				
NezKomp	jedno radi	526	1,67	368,77	55373,5	-3,736	0,000*	0,134
	ne rade	252	2	432,76				
ZadNiS	oba rade	354	3,14	321,40	38267	-2,988	0,003*	0,212
	ne rade	252	3	278,35				
NezKomp	oba rade	354	1,67	281,21	36715	-3,732	0,000*	0,152
	ne rade	252	2	334,81				

Kao što se može vidjeti u tabeli, statistički značajne razlike u zadovoljstvu nastavnicima i školom su dobijene između grupa djece kod kojih nijedan roditelj ne radi i one kod kojih jedan roditelj radi, gdje su djeca kod kojih jedan roditelj radi zadovoljnija nastavnicima i školom. Druga razlika u odnosu na ovu subskalu dobijena je između djece čija oba roditelja rade i onih čiji su roditelji nezaposleni. I u toj su grupi školom zadovoljnija djeca čija oba roditelja rade. Ovakvi rezultati mogu ukazivati na to da je za dijete vrlo važno da postoji određena egzistencijalna sigurnost u kući koja zadovoljava jednu od primarnih potreba – potrebu za sigurnošću, a što mu omogućuje da više uživa u školovanju.

Kada je kompulzivnost škole u pitanju, nezadovoljstvo njom je izraženije kod djece kod koje makar jedan roditelj radi. Važno je napomenuti da je za sve statistički značajne razlike efekat veličine mali, tako da nije poželjno rezultate generalizirati.

Zadovoljstvo školom u različitim općinama

Skala koja ispituje zadovoljstvo školom korištena je kako bi se utvrdilo postoji li razlika između ispitanika iz različitih općina i njihovog doživljaja škole. Iz ove analize isključena je općina Srebrenik, jer su u njoj ispitana samo 34 ispitanika, što je vrlo mali broj u odnosu na ostale, te kao takav može stvoriti poteškoće prilikom analize podataka.

Tabela 9. Prikaz značajnosti razlika između ispitanika iz različitih općina i njihovog doživljaja škole

Varijable	Grupe	N	MD	Mean Rank	H	df	p
ZadNiS	Bihać	158	3,43	662,01	45,23	6	0,000*
	Bijeljina	174	2,86	457,96			
	Brčko	191	3,29	579,73			
	Bužim	175	3,14	534,81			
	Cazin	145	3,14	532,65			
	Prijedor	102	2,86	470,77			
	V. Kladaša	153	3,14	584,81			
NezKomp	Bihać	158	1,33	471,49	23,11	6	0,001*
	Bijeljina	174	2,08	629,17			
	Brčko	191	1,83	561,21			
	Bužim	175	1,67	560,35			
	Cazin	145	1,67	520,46			
	Prijedor	102	1,75	561,47			
	V. Kladaša	153	1,67	531,97			
NezKonc	Bihać	158	3	531,19	18,84	5	0,004*
	Bijeljina	174	3,25	562,63			
	Brčko	191	3	479,77			
	Bužim	175	3,5	608,89			
	Cazin	145	3,25	565,73			
	Prijedor	102	3,5	589,51			
	V. Kladaša	153	3	530,54			

Analiza rezultata predstavljenih u tabeli pokazala je statistički značajne razlike na sve tri subskele između ispitanika iz različitih općina. Školom i nastavnicima su najzadovoljniji ispitanici iz Bihaća, a najnezadovoljniji ispitanici iz Bijeljine i Prijedora. Kada je riječ o nezadovoljstvu kompulzivnošću škole, najviše nezadovoljstva ima kod ispitanika iz Bijeljine, a najmanje iz Bihaća. Nezadovoljstvo koncepcijom škole najprisutnije je u Prijedoru, a najmanje prisutno u Bihaću, Brčkom i Velikoj Kladuši.

DOŽIVLJAJ PORODIČNE KOHEZIJE I ADAPTABILNOSTI KOD DJECE I MLADIH

Doživljaj porodične kohezije i adaptabilnosti i spol i nivo obrazovanja ispitanika

Kao teorijski okvir za istraživanje karakteristika porodice koje bi mogle biti jedan od uzroka napuštanja sistema obrazovanja korišten je Olsonov cirkumpleks model porodičnih i bračnih sistema. Olson je izdvojio tri osnovne dimenzije u ovom modelu: kohezivnost, adaptabilnost i komunikaciju. Dimenzija kohezivnosti predstavlja privrženost među članovima porodice. Ona ima četiri nivoa: *razjedinjenost* – veoma nizak nivo kohezivnosti; *izdvojenost* – nizak do umjeren nivo kohezivnosti; *povezanost* – umjeren do visok nivo kohezivnosti; *isprepletenost* – veoma visok nivo kohezivnosti. Olson je smatrao da je srednji nivo kohezivnosti optimalan za funkcioniranje jedne porodice, ali postoje i neka istraživanja čiji rezultati ukazuju na to da je viši nivo kohezivnosti optimalniji za funkcioniranje porodice (Gaughan, 1995; Green et al., 1991; Henggler et al., 1991; Olson, 1991, prema Riesch et al., 2003). Dimenzija adaptabilnosti podrazumijeva fleksibilnost porodičnog sistema, odnosno njenu spremnost da mijenja svoju strukturu moći, odnose uloga i pravila u svrhu sopstvenog razvoja (Riesch et al., 2003). I ona ima četiri nivoa: *rigidnost* – veoma nizak nivo adaptabilnosti; *strukturiranost* – nizak do umjeren nivo adaptabilnosti; *fleksibilnost* – umjeren do visok nivo adaptabilnosti; *haotičnost* – veoma visok nivo adaptabilnosti. I za ovu dimenziju Olson smatra da je za dobro porodično funkcioniranje optimalan srednji nivo.

Prije prikazivanja i interpretacije rezultata na čitavom uzorku, predočena je deskriptivna statistika koja poredi uzorak ispitanika koji redovno pohađaju školu, onih koji je pohađaju neredovno, kao i ispitanike koji ne idu u školu.

Tabela 10. Deskriptivni rezultati dobijeni na instrumentu FACES III

		M	SD	Max.	Min.
Kohezivnost	Redovno pohađaju školu	41,96	6,03	50	10
	Neredovno pohađaju školu	40,23	7,12	50	16
	Ne pohađaju školu	36,25	8,42	50	13
Adaptabilnost	Redovno pohađaju školu	31,31	6,63	50	10
	Neredovno pohađaju školu	31,24	5,49	46	18
	Ne pohađaju školu	31,51	7,55	50	18

Kako je iz prethodne tabele vidljivo, ispitanici koji ili neredovno pohađaju ili ne pohađaju školu svoje porodice vide manje kohezivnim u odnosu na ostale ispitanike. Kod dimenzije adaptabilnosti nema bitnijih razlika u rezultatima.

FACES III je instrument na osnovu kojeg je vršeno ispitivanje kohezivnosti i adaptabilnosti porodica naših ispitanika. Ni na jednoj od datih subskala nije dobijena normalna raspodjela, te je za poređenje muških i ženskih ispitanika korišten Man – Vitnjev U test.

Kada je u pitanju dimenzija kohezivnosti, dobijena je statistički značajna razlika između muških (Md=42, N=544) i ženskih ispitanika (Md=44, N=589), U=139620, z= -3,748, p=0,000, r=0,111. I muški i ženski ispitanici svoje porodice vide kao visoko kohezivne, ali ženski ispitanici (Mr=601,95) svoje porodice vide kao kohezivnije u odnosu na muške ispitanike (Mr=529,15). Ovo znači da ispitanici smatraju da su članovi njihovih porodica vrlo povezani i privrženi jedni drugima. Međutim, veličina efekta je mala, tako da ni ovdje ne treba generalizirati dobijene rezultate na populaciju.

Adaptabilnost je također dimenzija na kojoj je dobijena statistički značajna razlika između muških (Md=30, N=544) i ženskih ispitanika (Md=32, N=589), $U=139896,5$, $z= -3,695$, $p=0,000$, $r=0,109$. Ženski ispitanici (Mr=601,48) svoje porodice vide kao adaptabilnije u odnosu na muške ispitanike (Mr=529,66). Ovaj rezultat ukazuje na to da su ženski ispitanici svoje porodice procijenili kao sposobnije da se mijenjaju u skladu s prilikama i prilagođavaju kako bi adekvatnije funkcionirale.

Kada su na osnovu dobijenih rezultata poređeni ispitanici iz osnovnih i srednjih škola, također su dobijene statistički značajne razlike.

Razlika u doživljaju kohezivnosti porodice dobijena je između osnovaca (Md=44, N=532) i srednjoškolaca (Md=42, N=491), $U=108449,5$, $z= -4,702$, $p=0,000$, $r=0,147$. Osnovci (Mr=553,65) porodicu doživljavaju kohezivnijom u odnosu na srednjoškolce (Mr=466,87), što je i očekivano, imajući u vidu je za njih ova dimenzija vrlo važna.

Adaptabilnost je također dimenzija na kojoj je dobijena statistički značajna razlika između osnovaca (Md=32, N=532) i srednjoškolaca (Md=30, N=491), $U=119207$, $z= -2,417$, $p=0,016$, $r=0,076$. Osnovci (Mr=533,43) svoje porodice vide kao adaptabilnije u odnosu na srednjoškolce (Mr=488,78). Veličina efekta je mala, kao i kod prethodnog odnosa, pa ove rezultate ne treba generalizirati.

Doživljaj porodične kohezije i adaptabilnosti u odnosu na nivo obrazovanja i zaposlenje roditelja

U ovom dijelu izvještaja dat je prikaz poređenja ispitanika s obzirom na nivo obrazovanja i radni status njihovih roditelja.

Tabela 11. Prikaz deskriptivnih parametara i značajnosti razlika u doživljaju porodične kohezije i adaptabilnosti s obzirom na stepen obrazovanja i zaposlenje roditelja

Varijabla	Varijabla	Grupa	N	MD	Mean Rank	H	df	p
majka	kohezivnost	OŠ	426	42	507,05	23,24	2	0,000*
		SS	559	43	590,86			
		VSS	143	44	632,59			
	adaptabilnost	OŠ	426	30	517,84	17,60	2	0,000*
		SS	559	31	581,16			
		VSS	143	33	638,38			
otac	kohezivnost	OŠ	282	41	494,00	20,74	2	0,000*
		SS	683	43	582,34			
		VSS	167	44	624,14			
	adaptabilnost	OŠ	282	30	540,55	3,835	2	0,147
		SS	683	31	568,41			
		VSS	167	32	602,51			
oba roditelja	kohezivnost	oba rade	354	44	609,11	17,62	2	0,000*
		jedno radi	526	43	571,18			
		ne rade	251	41	496,87			
	adaptabilnost	oba rade	354	32	609,36	9,970	2	0,007*
		jedno radi	526	31	555,48			
		ne rade	251	30	529,28			

Na osnovu rezultata u tabeli vidljivo je da postoje statistički značajne razlike za obje dimenzije, osim u slučaju stručne spreme oca. Kako bismo utvrdili između kojih grupa postoji statistički značajna razlika, uradili smo Man – Vitni U test.

Tabela 12. Prikaz deskriptivnih parametara i značajnosti razlika u zadovoljstvu školom s obzirom na stepen obrazovanja i zaposlenje roditelja

Varijable	Grupe	N	MD	Mean rank	U	z	p	r
kohezivnost	jedno radi	526	43	406,18	57500,5	-2,996	0,003*	0,107
	ne rade	252	41	354,68				
adaptabilnost	oba rade	354	32	465,71	84176,5	-2,417	0,016*	0,081
	jedno radi	526	31	423,53				
kohezivnost	oba rade	354	44	328,28	35833,5	-4,136	0,000*	0,168
	ne rade	252	41	268,70				
adaptabilnost	oba rade	354	32	321,15	38356	-2,945	0,003*	0,119
	ne rade	252	30	278,71				
kohezivnost	OŠ majka	426	42	451,53	101402,5	-4,000	0,000*	0,127
	SŠ majka	559	43	524,60				
adaptabilnost	OŠ majka	426	30	461,60	105691	-3,027	0,002*	0,096
	SŠ majka	559	31	516,93				
kohezivnost	OŠ majka	426	42	269,02	23651	-4,009	0,000*	0,168
	VSS majka	143	44	332,61				
adaptabilnost	OŠ majka	426	30	269,74	23957	-3,826	0,000*	0,160
	VSS majka	143	33	330,47				
kohezivnost	OŠ otac	282	41	429,30	81160,5	-3,852	0,000*	0,124
	SŠ otac	683	43	505,17				
kohezivnost	OŠ otac	282	41	206,20	18245,5	-3,996	0,000*	0,189
	VSS otac	167	44	256,75				

Na osnovu rezultata predstavljenih u tabeli, vidljive su sve razlike između pojedinačnih grupa. I ovdje je vidljivo da su djeca iz porodica u kojima barem jedan roditelj radi zadovoljnija i da porodicu doživljavaju kohezivnijom i fleksibilnijom, te smatraju da su odnosi prisniji i da je porodica spremnija da se prilagođava različitim uvjetima i promjenama. Djeca čiji su roditelji obrazovaniji također svoje porodice i odnose u njima doživljavaju prisnijima.

AGRESIVNOST I SAMOPERCEPCIJA

Veza između spola i nivoa obrazovanja ispitanika sa agresivnošću i samopercepcijom

Agresivnost je u ovom istraživanju ispitivana instrumentom pod nazivom BODH koji mjeri sljedeće dimenzije: bijes, osvetoljubivost, dominaciju i hostilnost. Agresivno ponašanje kod adolescenata je prisutno, ali ne mora biti kontinuirano i učestalo. Posmatrajući ove četiri subscale, prvo ćemo predstaviti deskriptivne podatke za ispitanike koji redovno pohađaju školu, kao i za one koji su neredovni i koji ne pohađaju školu uopće.

Tabela 13. Deskriptivni rezultati dobijeni na instrumentu BODH

		M	SD	Max.	Min.
Bijes	Redovno pohađaju školu	12,20	4,85	25	5
	Neredovno pohađaju školu	12,62	5,10	25	5
	Ne pohađaju školu	12,93	4,77	25	5
Osvetoljubivost	Redovno pohađaju školu	14,41	6,05	30	6
	Neredovno pohađaju školu	14,04	5,75	29	6
	Ne pohađaju školu	15,55	6,10	30	6
Dominacija	Redovno pohađaju školu	15,83	5,78	35	7
	Neredovno pohađaju školu	16,79	5,88	34	7
	Ne pohađaju školu	16,84	6,23	35	7
Hostilnost	Redovno pohađaju školu	16,38	4,65	25	5
	Neredovno pohađaju školu	17,13	4,33	25	8
	Ne pohađaju školu	15,16	4,46	25	5

Rezultati koji su predstavljeni u tabeli ukazuju na tendenciju ispitanika koji ne pohađaju školu da postižu više rezultate na subskalama bijesa, osvetoljubivosti i dominacije, dok su najmanje hostilni, odnosno neprijateljski orijentirani prema drugima od svih grupa. Ovo su rezultati koji se poklapaju s dosadašnjima, a koji ukazuju na povećanu agresivnost i nasilno ponašanje kod djece i mladih koji su napustili obrazovanje.

Kada smo prema ovim četirima dimenzijama poredili muške i ženske ispitanike, koristili smo Man – Vitni U test, jer se na subskalama nije dobila normalna raspodjela.

Bijes je dimenzija na kojoj nije dobijena statistički značajna razlika između muških (Md=12, N=544) i ženskih ispitanika (Md=12, N=589), U=155108,5, z= -0,929, p=0,353, r=0,011. Ovaj rezultat nam govori da je i kod muških i kod ženskih ispitanika bijes podjednako prisutan, ali i da ispitanici ne smatraju da ta emocija kod njih preovlađuje, jer su postizali prilično niske rezultate.

Osvetoljubivost je jedina od četiri dimenzije na kojoj je dobijena statistički značajna razlika između muških (Md=15, N=544) i ženskih ispitanika (Md=13, N=589), U=132890, z= -4,927, p=0,000, r=0,146. Veličina efekta dobijene razlike je mala, pa je ne treba generalizirati na populaciju. Muški ispitanici (Mr=617,22) su sebe procjenjivali kao osvetoljubivije, u odnosu na ženske ispitanike (Mr=520,62).

Dominacija se, kao dimenzija, nije pokazala prisutnijom ni kod jedne od ovih dviju grupa ispitanika. Ovo znači da nije dobijena statistički značajna razlika u dominaciji između muških (Md=15, N=544) i ženskih ispitanika (Md=15, N=589), U=150173,5, z= -1,827, p=0,068, r=0,054. Kao ni kod dominacije, tako statistički značajna razlika između muških (Md=16, N=544) i ženskih ispitanika (Md=17, N=589), U=153086, z= -1,297, p=0,195, r=0,006 nije dobijena ni na hostilnosti.

Samopercepcija je psihološki konstrukt koji govori o poimanju sebe, tj. slici o sebi. Na njen razvoj utječu brojni faktori. U ovom istraživanju spomenut ćemo kognitivistički orijentirane psihologe koji smatraju da je za razvoj samopoimanja značajno i socijalno poređenje, tj. poređenje s drugima. Ako se osoba poredi s nekim za koga smatra da je superiorniji ili moćniji od nje, onda je ona sklona potcjenjivanju sebe. Kada su u pitanju adolescenti, razvoj slike o sebi je jedan od njihovih zadataka i ovaj dio razvoja je veoma težak, a može biti i buran. Kakvu sliku o sebi imaju naši ispitanici? Prvo ćemo predstaviti deskriptivne podatke za tri grupe ispitanika u odnosu na redovnost pohađanja škole.

Kada smo poredili ispitanike iz osnovnih i srednjih škola po ovim četirima dimenzijama, statistički značajne razlike su dobijene na tri od četiri.

Bijes je dimenzija na kojoj je dobijena statistički značajna razlika između osnovaca ($Md=11$, $N=532$) i srednjoškolaca ($Md=13$, $N=491$), $U=104486,5$, $z=-5,544$, $p=0,000$, $r=0,173$. Srednjoškolci ($Mr=565,20$) postižu nešto više rezultate na ovoj subskali nego osnovci ($Mr=462,90$), ali je veličina efekta mala.

Na subskali osvetoljubivosti nije dobijena statistički značajna razlika između osnovaca ($Md=13$, $N=532$) i srednjoškolaca ($Md=14$, $N=491$), $U=123716,5$, $z=-1,462$, $p=0,144$, $r=0,046$.

Dominacija je dimenzija gdje se također dobija statistički značajna razlika između osnovaca ($Md=15$, $N=532$) i srednjoškolaca ($Md=16$, $N=491$), $U=112141$, $z=-3,918$, $p=0,000$, $r=0,123$. Na ovoj subskali srednjoškolci ($Mr=549,61$) postižu nešto više rezultate nego osnovci ($Mr=477,29$), ali je veličina efekta mala.

Statistički značajna razlika između osnovaca ($Md=16$, $N=532$) i srednjoškolaca ($Md=17$, $N=491$), $U=104543,5$, $z=-5,531$, $p=0,000$, $r=0,173$, dobijena je i na subskali hostilnosti. I ovdje srednjoškolci ($Mr=565,08$) postižu nešto više rezultate nego osnovci ($Mr=463,01$), ali je veličina efekta mala.

Tabela 14. Deskriptivni rezultati dobiveni na instrumentu Profil samopercepcije

		M	SD	Max.	Min.
Samopercepcija	Redovno pohađaju školu	97,88	15,31	144	47
	Neredovno pohađaju školu	96,04	12,16	124	73
	Ne pohađaju školu	95,86	17,65	144	56

Rezultati iz tabele ukazuju na tendenciju postizanja viših rezultata na ovom instrumentu ispitanika koji redovno pohađaju školu, ali ne može se izvesti zaključak da je to primjenjivo na čitavu populaciju.

Kada smo ispitanike poredili po spolu, dobili smo statistički značajnu razliku između muških ($Md=99$, $N=543$) i ženskih ispitanika ($Md=95$, $N=589$), $U=136248$, $z=-4,308$, $p=0,000$, $r=0,128$. Muški ispitanici ($Mr=610,08$) su postizali više rezultate na ovom testu, nego ženski ($Mr=526,32$), što znači da su se procjenjivali kompetentnijima od ženskih ispitanika.

Poređenjem ispitanika koji pohađaju osnovnu ($Md=97$, $N=532$) i srednju školu ($Md=96$, $N=491$), $U=114908,5$, $z=-3,326$, $p=0,001$, $r=0,104$, također je dobijena statistički značajna razlika, ali je veličina efekta mala.

Veza između nivoa obrazovanja roditelja i zaposlenja sa agresivnošću i samopercepcijom ispitanika

U ovom dijelu će biti razmatrana veza između nivoa obrazovanja roditelja ispitanika i njihove agresivnosti i samopercepcije, te ispitanici upoređeni prema zaposlenju roditelja i prethodno navedenim varijablama.

Tabela 15. Prikaz deskriptivnih parametara i značajnosti razlika u agresivnosti i samopercepcije s obzirom na stepen obrazovanja i zaposlenje roditelja

Varijabla	Varijabla	Grupa	N	MD	Mean Rank	H	df	p
majka	Bijes	OŠ	426	12	588,52	4,020	2	0,134
		SS	559	12	553,23			
		VSS	143	11	537,01			
	Osvetoljubivost	OŠ	426	14	582,95	3,748	2	0,154
		CC	559	13	545,59			
		VSS	143	14	583,48			
	Dominacija	OŠ	426	15	562,15	0,673	2	0,714
		SS	559	15	570,88			
		VSS	143	15	546,56			
	Hostilnost	OŠ	426	16	568,50	0,171	2	0,918
		SS	559	16	560,47			
		VSS	143	17	568,35			
Samopercepcija	OŠ	425	96	542,37	3,015	2	0,221	
	SS	559	98	577,16				
	VSS	143	97	576,83				
otac	Bijes	OŠ	282	12	602,42	6,301	2	0,043*
		SS	683	12	561,89			
		VSS	167	11	524,68			
	Osvetoljubivost	OŠ	282	14	594,26	3,761	2	0,153
		SS	683	14	562,95			
		VSS	167	13	534,15			
	Dominacija	OŠ	282	16	586,60	1,430	2	0,489
		SS	683	15	559,44			
		VSS	167	15	561,43			
	Hostilnost	OŠ	282	16	549,23	2,857	2	0,240
		SS	683	17	579,66			
		VSS	167	16	541,82			
Samopercepcija	OŠ	281	97	570,93	0,353	2	0,838	
	SS	683	97	567,24				
	VSS	167	96	552,64				
oba roditelja	Bijes	oba rade	354	12	546,99	7,141	2	0,028*
		jedno radi	526	12	556,75			
		ne rade	252	13	614,27			
	Osvetoljubivost	oba rade	354	14	557,80	4,605	2	0,100
		jedno radi	526	13	553,78			
		ne rade	252	15	605,27			
	Dominacija	oba rade	354	15	567,42	8,356	2	0,015*
		jedno radi	526	15	542,68			
		ne rade	252	16	614,94			
	Hostilnost	oba rade	354	16	543,52	3,112	2	0,211
		jedno radi	526	17	582,99			
		ne rade	252	16	564,36			
Samopercepcija	oba rade	354	97	587,15	2,911	2	0,233	
	jedno radi	526	97	563,37				
	ne rade	251	96	541,68				

Rezultati predstavljeni u tabeli ukazuju na to da postoji vrlo malo statistički značajnih razlika između grupa ispitanika s obzirom na stepen stručne spreme roditelja i njihovo zaposlenje. Jedine razlike se pojavljuju na subskali bijesa i dominacije u odnosu na zaposlenje roditelja, te subskali bijesa u odnosu na stručnu spremu oca. Između kojih grupa postoje razlike utvrđeno je Man – Vitnjevim U testom.

Tabela 16. Prikaz deskriptivnih parametara i značajnosti razlika na subskalama bijesa i dominantnosti s obzirom na stepen obrazovanja oca i zaposlenje roditelja

Varijable	Grupe	N	Md	Mean rank	U	z	p	r
Bijes	OŠ otac	282	12	236,35	20347,5	-2,413	0,016*	0,114
	VSS otac	167	11	205,84				
Bijes	oba rade	354	12	288,95	39454	-2,430	0,015*	0,099
	ne rade	252	13	323,94				
Bijes	jedan radi	526	12	376,40	59388	-2,353	0,019*	0,084
	ne rade	252	13	416,83				
Dominacija	jedan radi	526	15	373,28	57742,5	-2,914	0,004*	0,104
	ne rade	252	16	423,36				

Rezultati u tabeli ukazuju na statistički značajne razlike između ispitanika čiji očevi imaju završenu osnovnu školu i fakultet, po pitanju bijesa. Ispitanici čiji očevi imaju završenu osnovnu školu ispoljavaju više bijesa nego oni čiji su očevi visoko obrazovani. Veličina efekta je mala, pa ne treba raditi generalizaciju.

Kada je u pitanju zaposlenje roditelja, najbolja situacija je u porodicama u kojima su oba ili barem jedan roditelj zaposleni. Ispitanici iz ovih porodica su postizali niže rezultate na skalama bijesa i dominacije u odnosu na ispitanike čiji roditelji nisu zaposleni. I ovdje je veličina efekta mala.

Agresivnost ispitanika u različitim općinama

U namjeri da ispitamo da li u određenim općinama u kojima je provedeno istraživanje postoje razlike u sklonosti ka ispoljavanju agresivnog ponašanja, izvršili smo poređenje ovih grupa ispitanika prema skali BODH.

Tabela 17. Prikaz deskriptivnih parametara i značajnosti razlika u sklonosti agresivnom ponašanju s obzirom na općinu u kojoj žive

Varijabla	Varijabla	Grupa	N	MD	Mean Rank	H	df	p
općina	Bijes	Bihać	158	11	493,32	11,174	6	0,083
		Bijeljina	174	13	588,91			
		Brčko	191	11	534,53			
		Bužim	175	11	525,86			
		Cazin	145	13	568,30			
		Prijedor	102	11,5	570,13			
		V. Kladaša	153	12	576,87			
	Osvetoljubivost	Bihać	158	13	499,83	13,308	6	0,038*
		Bijeljina	174	15	618,86			
		Brčko	191	14	545,13			
		Bužim	175	13	531,82			
		Cazin	145	13	541,93			
		Prijedor	102	14	537,71			
		V. Kladaša	153	14	562,63			
	Dominacija	Bihać	158	15	508,10	34,686	6	0,000*
		Bijeljina	174	17	634,66			
		Brčko	191	15	560,31			
		Bužim	175	13	462,97			
		Cazin	145	15	524,69			
		Prijedor	102	15	544,40			
		V. Kladaša	153	17	607,79			
	Hostilnost	Bihać	158	16	537,23	7,491	6	0,278
		Bijeljina	174	16	552,56			
		Brčko	191	16	511,47			
Bužim		175	17	574,90				
Cazin		145	17	593,44				
Prijedor		102	16	526,24				
V. Kladaša		153	17	550,98				

Na osnovu rezultata predstavljenih u tabeli vidljivo je da se statistički značajna razlika pojavila na dimenzijama osvetoljubivosti i dominacije. Najviše rezultate na dimenziji osvetoljubivosti postižu ispitanici iz općine Bijeljina, a na dimenziji dominacije ispitanici iz Bijeljine i Velike Kladaše.

RAZLOZI NEPOHAĐANJA ŠKOLE

U toku istraživanja smo ispitanike koji ne pohađaju školu pitali zbog čega je ne pohađaju. Dobile odgovore iznosimo u nastavku.

Tabela 18. Deskriptivni prikaz razloga nepohađanja škole

Razlozi nepohađanja škole	N		%	
	M	Ž	M	Ž
Bolest	0	3	0	5,66
Nemaju prevoz	2	2	3,77	3,77
Moraju da rade	9	3	16,98	5,66
Ne žele	11	9	20,74	16,98
Njihovi roditelji ne žele	6	3	11,32	5,66
Odlaze u drugu državu	3	6	5,66	11,32
Udaja	0	5	0	9,43
UKUPNO	31	31		

Na osnovu rezultata u tabeli, možemo zaključiti da je izostanak motivacije za školovanje najčešće navođen razlog nepohađanja. Nakon spomenutog, kao razlozi navođeni su potreba za radom i zaradom, preseljenje u drugu državu i izostanak podrške roditelja.

Kada se datim rezultatima dodaju i rezultati koje su isti ispitanici postizali na skalama korištenim u ovom istraživanju, dobija se, barem za predmetni uzorak, potvrda da su:

- izostanak motivacije,
- zainteresiranosti za školu,
- podrške roditelja,
- doživljaja porodice kao sigurne baze; te
- sklonost agresivnim oblicima ponašanja i
- neadekvatna slika o sebi

faktori koji mogu biti indikatori, na osnovu kojih se može pretpostaviti da bi dijete moglo prestati da pohađa školu.

KVALITATIVNI DIO ISTRAŽIVANJA

Kvalitativni dio istraživanja je proveden s predstavnicima nadležnih ministarstava, te institucija obrazovanja i socijalne zaštite, kao i s djecom koja su napustila ili se vratila obrazovnom sistemu i svojim roditeljima.

Za istraživanje su kod predstavnika institucija obrazovanja i socijalne zaštite upotrijebljene fokus grupe, dok su s predstavnicima nadležnih ministarstava vršeni intervjui. Učesnici su razgovarali o problemu napuštanja obrazovanja, njegovim uzrocima i indikatorima, te postojanju preventivnih programa i postojanju podrške kakvu bi institucije trebale imati od nadležnih ministarstava.

Kod djece koja su napustila sistem obrazovanja, kao i djece koja su se vratila u škole, te njihovih roditelja, rađene su studije slučaja.

PROBLEM NAPUŠTANJA OBRAZOVNOG SISTEMA

Ispitanici iz fokus grupa i intervjua smatraju da je napuštanje obrazovnog sistema problem koji je prisutan u njihovim zajednicama, da se ono registrira i u osnovnim i u srednjim školama, ali da djeca češće napuštaju srednju nego osnovnu školu. Napuštanje srednje škole obrazlaže se njenom neobaveznošću. Kada su u pitanju osnovne škole, ispitanici smatraju da djeca češće napuštaju osnovne škole u ruralnim nego u urbanim krajevima.

Djeca koja napuštaju školu pripadaju porodicama u kojima niko ne radi, te su socijalno ugrožene, porodicama koje žive udaljene od škole ili onima u kojima se, zbog neobrazovanosti roditelja, ne pridaje značaj obrazovanju. Pored toga, ispitanici smatraju da obrazovni sistem najčešće napuštaju djeca romske nacionalnosti, djeca iz nepotpunih i disfunkcionalnih porodica, kao i djeca bez roditeljskog staranja, te djeca s poteškoćama u razvoju.

“ Uglavnom se radi o učenicima koji u svojim obiteljima imaju disfunkciju ili loš socioekonomski momenat. (učesnik fokus grupe u Brčkom)

“ U nekom proteklom periodu je bilo napuštanja škola od strane Romkinja, najčešće znači djevojčice, manje dječaci, i bilo je par slučajeva o kojima sam baš s kolegicom razgovarala, 2-3 Romkinje su napustile, ali one znaju da kad napune 15 godina, više ne moraju da pohađaju. (učesnik fokus grupe u Prijedoru)

Određeni broj ispitanika smatra da su i djeca iz porodica u kojima vlada porodično nasilje ugrožena i zanemarena, te da spadaju u riziko grupu za napuštanje škole.

“ Pretpostavljam da su to djeca koja dolaze iz socijalno i materijalno ugroženih porodica, problem u kojima postoji problem nasilja u porodici ili zanemarivanja djece, mislim da su to određene socijalne kategorije koje su najpodložnije za to. (ispitanica iz Prijedora)

Za djecu s poteškoćama u razvoju i djecu romske nacionalnosti, ispitanici navode da ona predstavljaju ugroženu kategoriju jer neka od njih nemaju priliku ni da započnu obrazovanje, budući da ih roditelji ne upisuju u školu, dok za sistem znaju da budu nevidljiva, posebno djeca romske nacionalnosti koja uslijed čestog mijenjanja mjesta boravka nisu ni prijavljena.

Kada su govorili o potencijalnim indikatorima za utvrđivanje riziko grupe djece koja bi mogla napustiti obrazovni sistem, ispitanici su naglašavali da su djeca koja najčešće napuštaju obrazovni sistem ona koja imaju veliki broj izostanaka, te ona kojima roditelji te izostanke ne pravdaju. Posebno je indikativno kada roditelji koji se ni na poziv centra za socijalni rad ne pojavljuju u školi.

Kada dijete počne intenzivno da izostaje s nastave, škola poziva roditelje na razgovor, a ako se roditelji ne odazovu, kontaktira se centar za socijalni rad. Međutim, ispitanici iz centara su navodili da se u takvim situacijama od roditelja često dobije povratna informacija da nemaju novaca za školovanje djeteta. Ako je dijete učenik osnovne škole, koja je obavezna, događa se da roditelji izbjegavaju dolazak u centar, a ako je riječ o srednjoškolu, centru su vezane ruke, jer srednja škola nije obavezna. Na jednoj od fokus grupa istaknut je i problem loše saradnje centra za socijalni rad i škole.

“ **Međutim, ja moram istaći ovdje da mi nemamo dobru saradnju sa Centrom za socijalni rad. Jednostavno jer se škola nalazi 20 km udaljena od samog grada i odgovor svaki put je: jednom da oni nemaju dovoljno osoblja niti automobila da mogu izaći na teren. Šalju pozive roditeljima koji bi onda trebali dolaziti s djecom na savjetovanje i seanse u Centar za socijalni rad, međutim, nažalost, zbog teške socioekonomske situacije roditelji ne mogu to odraditi. Odu jednom i tu se sva priča završi, što znači da bismo mi svakako trebali imati jednog radnika koji bi bio dostupan samo našoj školi koja je na takvom terenu kakvom jeste.** (učesnik fokus grupe u Bihaću)

STATISTIČKI PODACI O DJECI KOJA NAPUŠTAJU OBRAZOVANJE

Ministarstva imaju podatke o tome koliko djece u toku jedne školske godine napusti obrazovni sistem, ali veliki problem u vođenju adekvatne statistike predstavljaju djeca koja promijene mjesto boravka, a škola iz koje su ispisani ne dobije podatak o tome da li i gdje nastavljaju svoje obrazovanje. Spomenuto je posebno teško utvrditi kada dijete promijeni i državu, te se s porodicom nastani u inozemstvu. Za razliku od nadležnih ministarstava, pedagoške institucije imaju pojedinačne statistike po školama, ali ne i zbirnu.

“ **Ti podaci se vode po školama, dostavljaju oni nama Pedagoškoj instituciji, ali nemamo kumulativno zbirni broj.** (ispitanik iz Brčkog)

PREVENTIVNI PROGRAMI ZA NAPUŠTANJE OBRAZOVNOG SISTEMA

Ispitanici navode da nema posebnih preventivnih programa, koji se kontinuirano provode, već da ih sporadično provode međunarodne organizacije, kao što su Save the Children i OSCE, te lokalne nevladine organizacije i univerziteta. Ovo su preventivni programi usmjereni na podizanje svijesti o značaju obrazovanja, pa se u okviru njih radi, kako s djecom, tako i s njihovim roditeljima. Lokalne zajednice se trude da za djecu koja žive u udaljenim mjestima osiguraju prijevoz, a za djecu iz socijalno ugroženih porodica i knjige za školovanje.

“ **Već na početku školske godine ta djeca imaju problem s nabavkom školskih udžbenika. Obraćaju se nama. Mi obično imamo te neke rezerve pa mi njima dijelimo te knjige iz godine u godinu, neki vraćaju pa tako kružimo.** (učesnik fokus grupe iz Srebrenika)

Međutim, ono što ispitanici navode jeste da je ipak, po njihovom mišljenju, svijest o značaju obrazovanja nešto što dominantno utječe na odluku roditelja da li će dijete napustiti obrazovni sistem ili ne. Neki od njih smatraju da se ta svijest podiže u školi na časovima odjeljske zajednice.

“ **Na časovima odjeljske zajednice, kada se ukazuje na, ne znam, od neophodnosti obrazovanja...** (ispitanik iz Brčkog)

Kada je riječ o preventivnom radu, ispitanici smatraju da bi bilo neophodno da se sistem osnovnih i srednjih škola uveže, te da svi budu obavezni da jedni s drugima dijele informacije o djeci koja mijenjaju škole, prevashodno na nivou entiteta / kantona, a potom i na nivou države. Na taj način bi se manje gubili podaci o djeci koja mijenjaju mjesto boravka, ali ostaju u BiH.

USPJEŠNE PRIČE DJECE KOJA SU SE VRATILA U ŠKOLE

Sagledavanjem informacija koje su prikupljene od stručnjaka u toku intervjua i fokus grupa, može se steći utisak da se nalazimo u teškoj situaciji, jer smo svjesni da određeni broj djece napušta obrazovanje, ali nismo u prilici utvrditi koji je to broj. Ni škole niti nadležna ministarstva nemaju mogućnost da vode adekvatnu statistiku, a preventivni programi ne postoje ni na lokalnom ni na kantonalnom / entitetskom nivou.

Međutim, u okviru ovog istraživanja rađene su i studije slučaja s djecom koja su iskusila proces napuštanja obrazovnog sistema, ali koja su se vratila u škole. Ono što je za većinu ovih ispitanika zajedničko jeste da ih, prema njihovim izjavama, nakon što su prestali pohađati školu, niko nije kontaktirao. Tako npr. djevojčicu (16 godina) koja je napustila školu na početku polugodišta u devetom razredu osnovne škole, niko iz škole nikada nije kontaktirao i ona kaže:

“Školu sam napustila zbog privatnih problema, a odluka da napustim školu bila je samo moja. U periodu kada sam napustila školu upoznala sam gospođu koja je koordinator istraživanja i samo sam zbog razgovora sa njom i njene podrške donijela odluku da se vratim školovanju.

Slična situacija je i kod njene vršnjakinje, koja je školu napustila sa 14 godina i koja kaže:

“Školu sam napustila zbog udaje i samostalno sam donijela tu odluku. Pokajala sam se zbog te odluke budući da nisam mogla da nađem posao, a nedostajalo mi je i društvo iz škole. Svakom djetetu bih rekla da ne napušta obrazovanje.

Da loša finansijska situacija u porodici može biti uzrok napuštanja škole, govori i životna priča djevojčice (16 godina), koja je školu napustila kada je imala 15 godina, i ni nju, po njenim riječima, niko iz škole nije kontaktirao:

“Napustila sam obrazovanje zbog loše finansijske situacije, odnosno nemogućnosti finansiranja prijevoza do škole. U školu sam se vratila zahvaljujući istraživačici “J” koja je radila anketu o djeci koja ne idu u školu. Drugoj djeci bih savjetovala da nikako ne napuštaju školu.

Utjecaj roditelja je vrlo važan u školovanju svakog djeteta. Ovo dokazuje i priča djevojčice (11 godina) koja je školu napustila u drugom razredu i koja kaže:

“Nisam mogla ići u školu jer sam se plašila. Učiteljica je vikala na drugu djecu pa sam se plašila, a mama je svaki dan bila pored prozora škole dok ja ne završim sa nastavom. Bilo mi je žao što sam napustila školu i nedostajali su mi drugari iz škole. Mamu je nazvala neka ‘teta’ koja je rekla da će ići u dom ukoliko se ne vratim u školu. Vratila sam se u školu i sada idem bez mame.

Koliko su teške životne priče svakog od ove djece, znaju oni koji žive u sličnim uvjetima. One postaju još teže, kada zajednica, stručnjaci koji s tom djecom rade u školi, ili ne vide njihov problem ili ga ne razumiju, pa onda ni ne reaguju u situacijama kada im je njihova pomoć neophodna. Jedna od tih situacija je i napuštanje škole. Prilikom ispitivanja ove djece, istraživači su naišli i na jednog dječaka (15 godina), koji je imao sreću dasu, kada je napustio školu, stručnjaci iz škole reagirali i motivirali ga da se vrati i završi osnovnu školu. Njegova priča je sljedeća:

“Imao sam problema sa vršnjacima iz drugog mjesta sa kojima sam se često tukao. Samostalno sam donio odluku da ne želim da idem u školu. Istraživačica “F” je najviše uticala na mene da se vratim ponovno u školu. Završio sam 8. razred i odmah sam sada u devetom razredu.

Djeca koja su bila naši ispitanici i s kojom su rađene studije slučaja vrlo su hrabra djeca. Njihove životne priče su veoma teške i komplicirane, a motivacija za učenje i sticanje znanja i vještina labilna. U ovakvim situacijama je vrlo važno da se djeci pruži podrška i da ona uvide da postoje odrasli ljudi, kojima su oni okruženi, koji misle na njih i na njihovo dobro i koji su tu da im pruže potrebnu podršku. Zato je važno da se djeci, koja napuste obrazovni sistem, stručnjaci iz tog sistema obrate i pruže pomoć. Osnovno obrazovanje je obavezno i ukoliko toga nisu svjesni roditelji djeteta, potrebno je da budu svjesni stručnjaci koji imaju zadatak da stanu na stranu djeteta i da u najboljem interesu djeteta insistiraju na njegovom obrazovanju, jer je obrazovanje u interesu svake ljudske jedinice. Ovoj djeci je ponekad dovoljno vrlo malo riječi da shvate da su pogriješila i da nastave dalje.

OKRUGLI STOLOVI

Istraživanje koje smo obavili na 1132 ispitanika, djece i mladih iz osam općina u BiH, pružilo je dosta korisnih informacija, ali i ostavilo mnogo pitanja. Ovo nije bilo samo terensko istraživanje, u okviru kojeg su se primjenjivale kvantitativne tehnike - ono je provedeno uz kombiniranje kvantitativnog i kvalitativnog pristupa. Ovakva kombinacija daje mnogo bolji uvid u situaciju na terenu. Pored toga što su u okviru istraživanja primjenjivane različite tehnike, upitnici, skale procjene, fokus grupe i intervjui, preliminarni rezultati istraživanja bili su prezentirani i predstavnicima lokalnih zajednica, te su oni imali priliku i da ih komentiraju. Ove aktivnosti imale su za cilj prikupljanje povratnih informacija od učesnika, koji direktno rade s djecom ili su indirektno uključeni u sfere u kojima se djeca odgajaju i obrazuju.

U narednom dijelu teksta bit će predstavljeni zaključci za svaku od obuhvaćenih općina, poštujući njihove specifičnosti.

Na okruglom stolu u Brčko Distriktu bilo je, sa organizatorima, ukupno 44 učesnika, što je imponozantan broj. Većinu prisutnih činili su predstavnici odgojno-obrazovnih ustanova. Zaključci do kojih se došlo nakon diskusije su sljedeći:

1. Uspostaviti baze podataka o djeci uzrasta 0 do 6 godina, u cilju efikasnijeg praćenja upisa prvaka i predupređivanja izbjegavanja školske obaveze.
2. Osmisliti preventivni program koji bi obuhvatao rad, kako s djecom tako i s njihovim roditeljima, ali i prosvjetnim radnicima.
3. Otvoriti dnevne boravke za djecu koja su pod rizikom da napuste sistem obrazovanja, u okviru kojih bi se s njima dodatno radilo na obrazovanju.
4. Ojačati odgojno-obrazovne ustanove stručnim saradnicima.
5. Raditi na reviziji zakona o dječjim dodacima, te omogućiti praćenje djeteta u obrazovnom sistemu putem analize podataka o ostvarivanju prava na dječiji dodatak.
6. Raditi na izradi multisektorskog protokola kojim bi se jasno definirale odgovornosti svih aktera u brizi o najboljem interesu djeteta.

Na okruglom stolu u Bijeljini bila su prisutna 22 učesnika, zajedno sa organizatorima. I ovdje su dominirali predstavnici odgojno-obrazovnih ustanova. Zaključci do kojih se došlo su sljedeći:

1. Uspostaviti baze podataka o djeci uzrasta 0 do 6 godina, u cilju efikasnijeg praćenja upisa prvaka i predupređivanja izbjegavanja školske obaveze.
2. Osmisliti preventivni program koji bi obuhvatao rad, kako s djecom tako i s njihovim roditeljima, ali i prosvjetnim radnicima.
3. Ojačati odgojno-obrazovne ustanove stručnim saradnicima.

4. Osposobiti nastavni kadar za rad s djecom s različitim poteškoćama, kako bi efikasnije izvodili nastavu s njima.
5. Uspostaviti bazu podataka na nivou općine o djeci koja napuste obrazovni sistem.
6. Omogućiti personalne asistente djeci s poteškoćama u razvoju, te im omogućiti upisivanje u redovne srednje škole.
7. Intenzivirati posjete stručnih radnika porodicama koje su u stanju potrebe.
8. Inovirati nastavni proces na različite načine: uvođenjem roditelja kao pomagača u nastavnom procesu, primjenom savremenih metoda i tehnika rada, dovođenjem volontera koji bi bili od pomoći nastavnom osoblju.
9. Kroz različite edukacije motivirati roditelje da upisuju djecu u školu, te da spriječe njihovo napuštanje obrazovnog sistema.
10. Raditi na izmjenama svih pravnih akata čijom se neefikasnom primjenom omogućava da djeca napuštaju obrazovni sistem u osnovnoj školi, a da roditelji ne snose posljedice.
11. Raditi na izradi multisektorskog protokola kojim bi se jasno definirale odgovornosti svih aktera u brizi o najboljem interesu djeteta.
12. Intenzivnije primjenjivati programe dnevnog boravka djece u riziku od napuštanja obrazovanja, kao i programe dodatne i dopunske nastave kao vid pomoći u savladavanju nastavnog programa.

U općini Srebrenik okruglom stolu su prisustvovala 22 učesnika, zajedno sa organizatorima. Zaključci sa ovog skupa su sljedeći:

1. Uspostaviti baze podataka o djeci uzrasta 0 do 6 godina, koja postaju školski obveznici, koje bi se slale svakoj školi, u skladu sa školskim upisnim područjem, u cilju efikasnog praćenja upisa prvaka i sprečavanja izbjegavanja školske obaveze.
2. Osmisliti preventivni program koji bi obuhvatao rad, kako s djecom tako i s njihovim roditeljima, ali i prosvjetnim radnicima.
3. Intenzivirati posjete stručnih radnika porodicama koje su u stanju potrebe.
4. Organizirati obuke za roditelje o pozitivnom roditeljstvu, te ih na taj način obučiti kako da efikasno odgajaju djecu.
5. Ojačati odgojno-obrazovne ustanove stručnim saradnicima.
6. Omogućiti djeci koja su u riziku od napuštanja obrazovnog sistema dodatnu nastavu, kako bi im se pomoglo da savladaju nastavno gradivo.
7. Raditi na osiguravanju prijevoza učenika iz udaljenih krajeva.
8. Raditi na zapošljavanju osoba s poteškoćama u razvoju nakon završetka obrazovanja.
9. Povećati angažman roditelja u nastavnom procesu.
10. Otvoriti dnevne boravke za djecu koja su pod rizikom da napuste sistem obrazovanja, u okviru kojih bi se s njima dodatno radilo na obrazovanju.
11. Raditi na izradi multisektorskog protokola kojim bi se jasno definirale odgovornosti svih aktera u brizi o najboljem interesu djeteta.

Na okruglom stolu u Bihaću učestvovao je 41 učesnik, zajedno sa organizatorima, a nakon predstavljanja rezultata i provedene diskusije, izvedeni su sljedeći zaključci:

1. Neophodna je veća podrška lokalne zajednice, kao i bolja saradnja između osnovnih i srednjih škola.
2. Preuzeti primjer dobre prakse vođenja učeničkih dosjea u osnovnim i srednjim školama u Republici Srpskoj kojima se djeca kontinuirano prate, a to praćenje počinje u osnovnoj školi, pa ga preuzima srednja škola.
3. Kreirati mehanizme koordinacije u postupanju svih ključnih aktera u slučajevima napuštanja obrazovnog sistema.
4. Unaprijediti saradnju s roditeljima, porodicama, organizacijama civilnog društva i dostupnim servisima u zajednici.

5. Ojačati odgojno-obrazovne ustanove stručnim saradnicima.
6. Kreirati prilagođene planove i programe u srednjim školama prema potrebama na tržištu rada, kao jedno od rješenja bolje motivacije učenika za završetak školovanja.
7. Srednje obrazovanje mora biti obavezno.
8. Neophodno je da se u svim školama napravi socijalna karta svih učenika, koja bi bila osnova za izradu individualnih preventivnih programa.

Na okruglom stolu u Prijedoru učestvovalo je 19 prosvjetnih radnika koji su zajedno izveli sljedeće zaključke, na osnovu rezultata istraživanja i diskusije:

1. Problematika je složenija od onog što se mislilo i što je istraživanje pokazalo, očekuje se da je ovo fenomen koji će tek uzeti maha u budućnosti, posebno u srednjim školama.
2. Ključ problema je porodica, te je neophodno tražiti sistemski rješenja za jačanje podrške porodici u materijalnom i stručnom smislu.
3. Potrebno je više rada na polju motivacije djece u obrazovanju.
4. Prema nekim pokazateljima, 10 djece romske populacije je van školskog sistema.
5. Postoji dobra praksa za razvijanje referalnih mehanizama koji još ne postoje i svi primjeri dobre prakse mogu biti dobar osnov za daljnji rad.
6. Potrebno je otvoriti dnevne centre za djecu u riziku.

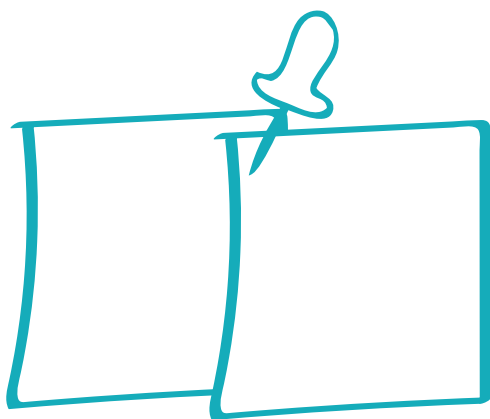
Na osnovu zaključaka sa održanih pet okruglih stolova, možemo napraviti sljedeću sintezu. Svi su saglasni da problem napuštanja obrazovanja postoji i da bi mogao biti i ozbiljniji ako se nešto ne poduzme. Učesnici su davali prijedloge za rješavanje ovog problema na lokalnom nivou:

- otvaranjem dnevnih centara;
- organizacijom stručnjaka na nivou lokalne zajednice;
- izradom preventivnih programa na nivou lokalnih zajednica u skladu s njihovim potrebama, kako bi se preduprijedilo napuštanje obrazovanja,

ali i sistemski rješenja, poput:

- revizije nastavnog plana i programa, kako bi se nastava učinila interesantnijom djeci;
- uvođenja personalnih asistenata u nastavni proces u svrhu pomaganja djeci kojoj je pomoć potrebna;
- izrade multisektorskog protokola kojim bi se jasno definirale odgovornosti svih aktera u brizi o najboljem interesu djeteta;
- evidentiranja djece uzrasta 0 do 6 godina radi lakšeg praćenja prilikom upisa i brže intervencije ukoliko dijete ne dođe na upis, te
- jačanja odgojno-obrazovnih institucija sa stručnim kadrom.

ZAKLJUČCI

Život u XXI vijeku je pun izazova, ali je pun izazova bio i ranije. Međutim, biti neobrazovan danas znači mnogo veće posljedice nego ranije. Okruženi tehnologijom, mnoštvom informacija, te ubrzanim razvojem na svim poljima, mladi ljudi trebaju biti spremni na konstantna prilagođavanja. Za to se mogu pripremiti jedino ako se obrazuju te ulažu u svoje učenje i nakon završetka formalnog obrazovanja. Stoga, mladi ljudi koji napuste obrazovni sistem predstavljaju ranjivu grupu, za koju je sve manje posla na tržištu rada. Kada se govori o napuštanju obrazovnog sistema, potrebno je napraviti razliku između napuštanja osnovne i srednje škole. Naime, odlaskom iz osnovne škole dijete ostaje potpuno nepismeno i njegov kognitivni razvoj nema adekvatne uvjete da nastavi prirodnim tokom, već zaostaje. Na ovaj način javlja se određeni broj mladih ljudi koji imaju karakteristike osoba s poteškoćama u intelektualnom razvoju. Ako mlada osoba napusti srednju školu, ona nema toliko problem u razvoju koliko ima problem da se snađe u društvu i da privređuje.

Ovo istraživanje imalo je za cilj da s terena prikupi što je moguće više informacija o razlozima zbog kojih djeca i mladi napuštaju obrazovni sistem u BiH. Podaci koje smo dobili ukazuju na to da se naša djeca koja napuštaju obrazovni sistem ni po čemu ne razlikuju od djece u drugim državama, kada su u pitanju razlozi za njegovo napuštanje. Dakle, najčešće ga napuštaju jer nisu zainteresirani za školu niti motivirani za učenje, jer nemaju podršku roditelja, te doživljaj porodice kao sigurne baze, a skloniji su, u odnosu na vršnjake iz opće populacije, nešto agresivnijem ponašanju i imaju lošiju sliku o sebi nego ostali. Kako je ove djece u uzorku bilo vrlo malo, nisu mogle biti primijenjene ozbiljnije statističke tehnike za upoređivanje njihovih rezultata s drugima.

Porodica je jedan od vrlo važnih faktora kada je napuštanje obrazovanja u pitanju. Djeca koja napuštaju školu pripadaju porodicama koje spadaju u grupu socijalno ugroženih porodica, a koje karakterizira nezaposlenost roditelja, te nedostatak osnovnih sredstava za život, neobrazovanost roditelja i nastanjenost porodice daleko od škole. Pored toga, porodice u kojima roditelji ne pridaju značaja obrazovanju predstavljaju faktor koji utječe na dijete da ne razvije svijest o značaju obrazovanja, te djeca iz takvih porodica napuštaju obrazovanje. Disfunkcionalnost porodice je još jedan od riziko faktora za napuštanje obrazovnog sistema, a od svih oblika disfunkcionalnosti najviše su se isticale porodice u kojima je jedan ili oba roditelja psihički obolio, te u kojima vlada porodično nasilje.

Pored djece koja potječu iz gore opisanih porodica, ugrožena su i djeca koja imaju problema u razvoju, djeca bez roditeljskog staranja, kao i djeca romske populacije. Gore navedeni problemi u porodičnom funkcioniranju više utjecaja na napuštanje obrazovanja imaju kod djece koja pohađaju srednju, nego kod djece koja pohađaju osnovnu školu. Ovdje je potrebno izdvojiti djecu s poteškoćama u razvoju, koja su ponekad potpuno lišena prilike da se obrazuju, zbog želje roditelja ili zbog neadekvatne atmosfere u školi u koju budu upisana, pa su u startu neprihvaćena i bivaju odbačena.

Kada je opća populacija u pitanju, dobiveni su interesantni podaci. Naime, oni su zadovoljni školom, s tim da je zadovoljstvo manje kod srednjoškolaca u odnosu na osnovce. Osnovci članove svojih porodica doživljavaju prisnijima i porodice adaptabilnijima u odnosu na srednjoškolce, što je i očekivano, ali su zato srednjoškolci skloniji bijesu, dominaciji i hostilnosti. Kada se sagleda uzorak srednjoškolaca, vidljiv je utjecaj perioda u kojem se nalaze, ali isto tako i svi rizici s kojima se srednjoškolci susreću.

Rezultati su poređeni i po spolu, stručnoj spremi roditelja, zaposlenju, te općinama. Ono što je posebno interesantno jeste da su ispitanici ženskog spola više zadovoljni školom, što je vjerovatno produkt njihove sklonosti da se lakše prilagođavaju (Vallerand, R. J., Fortier, M. S. i Guay, F., 1997., Tidwell, R., 1988.). One svoje porodice doživljavaju kohezivnijim i fleksibilnijim, nego muški, a muški ispitanici su skloniji osvetoljubivosti i dominaciji.

Kada su roditelji u pitanju, ispitanicima u našem uzorku je vrlo važno da imaju njihovu podršku, da porodicu doživljavaju kohezivnom i fleksibilnom, ali isto tako da u porodici osjećaju i egzistencijalnu sigurnost, jer su ispitanici iz porodica u kojima makar jedan roditelj radi pokazivali manje agresivnog ponašanja, a više zadovoljstva školom.

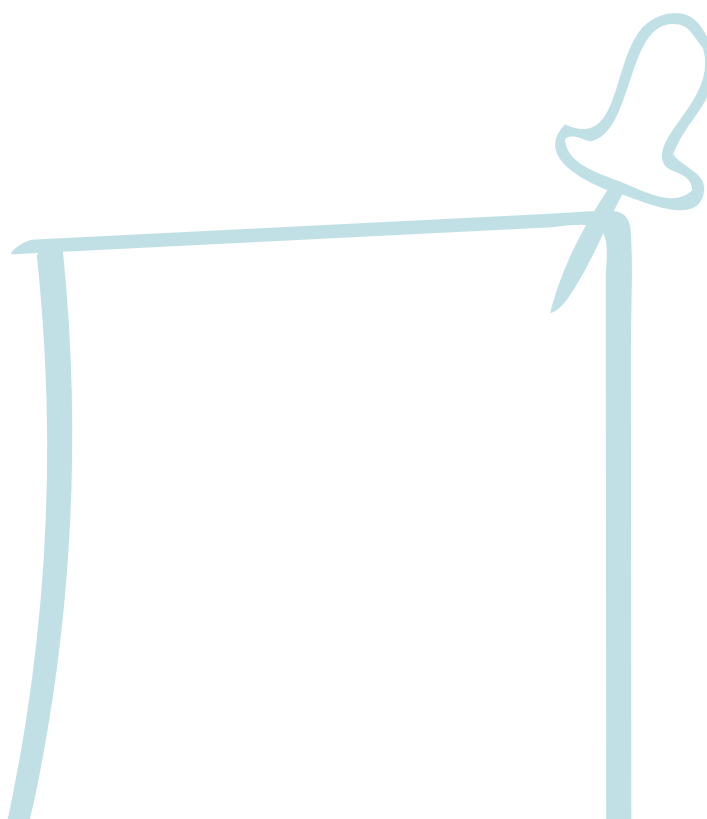
Također, vidljivo je da ispitanici iz opće populacije porodicu vide kao glavni oslonac kada je obrazovanje u pitanju i stoga je vrlo važno da se radi na uočavanju svih potencijalnih indikatora rizika vezanih za porodicu koji bi mogli utjecati na to da dijete napusti obrazovanje, a da porodica pravovremeno ne intervenira i djetetu ne pruži pomoć i podršku.

U radu s porodicama čije je dijete napustilo obrazovni sistem vrlo je važna saradnja škole i centra za socijalni rad. Ova saradnja je posebno važna u periodu kada dijete počne intenzivnije da izostaje, a roditelji ne pravdaju izostanke i ne odazivaju se na poziv škole, kao i u situacijama kada roditelji pravdaju izostanke učenika kojih ima mnogo, a koji nisu uzrokovani bolešću.

U sklopu ovog istraživanja održano je i pet okruglih stolova, na kojima su predstavljeni preliminarni rezultati i od učesnika traženi komentari i prijedlozi za daljnje preventivno djelovanje kada je ovaj problem u pitanju. Svi učesnici su saglasni da problem napuštanja obrazovanja postoji i da bi mogao biti i ozbiljniji, ali da je vrlo važno da se, kako na nivou lokalnih zajednica, tako i na nivou entitetskih / kantonalnih vlasti i vlasti Brčko Distrikta, nešto pod hitno mora poduzeti. Učesnici su istakli da je neophodno da se ne radi samo na uspostavljanju baze podataka djece koja treba da upišu prvi razred, već da je jednako važno pratiti kretanje svakog djeteta u okviru države kada ono mijenja mjesto prebivališta. Značajno je i osnaživanje odgojno-obrazovnih ustanova stručnjacima pedagoške, psihološke i defektološke struke, kao i stručnjacima iz oblasti socijalnog rada, kako bi ove institucije preventivno djelovale i bile efikasnije u radu s djecom koja spadaju u riziko grupu. Multidisciplinarni pristup su

učesnici istaknuli kao neophodnost u preventivnom radu u oblasti napuštanja obrazovnog sistema. Ovakvim pristupom se briga za djecu pojačava, jer se na dijete gleda iz ugla različitih profesija. Učesnici su smatrali i da lokalne zajednice trebaju ponuditi preventivne programe u skladu s karakteristikama riziko grupa djece na njihovom lokalitetu, te da se sve odgovorne institucije na nivou jedne lokalne zajednice moraju uvezati i kvalitetno sarađivati kada je u pitanju problem napuštanja obrazovnog sistema.

Na kraju, ovo istraživanje je potvrdilo da je porodica najvažniji dio svakog društva i da je ona vrlo važna i utjecajna u odrastanju svakog djeteta, te da joj je vrlo važno pružiti podršku, kada je u pitanju djetetov razvoj, a posebno njegovo obrazovanje. Roditelji jesu oni koji imaju obavezu da vode brigu o svom djetetu, ali u situaciji kada su ograničeni, kako svojim ličnim, tako i materijalnim kapacitetima, društvo je to koje im treba pomoći. Obrazovanje djece je jedno od fundamentalnih prava svakog djeteta i zato se ne smije dozvoliti da djeca napuštaju obrazovne institucije, po bilo kojem osnovu ili iz ma kakvog razloga.

PREPORUKE

Sagledavši sve dobijene rezultate kako sa kvantitativnog, tako i sa kvalitativnog dijela istraživanja, te uključujući javne rasprave na kojima se vrlo ozbiljno razgovaralo o preliminarnim rezultatima istraživanja i na lokalnom, ali i predlagale direktne aktivnosti na sistemskom nivou, u ovom dijelu izvještaja predlažemo preporuke, koje smo grupisali u sljedeće kategorije: preporuke za odgojno-obrazovne institucije, jačanje institucija, organizacija i ustanova na lokalnom nivou i jačanje sistema na entitetskom / kantonalnom i državnom nivou.

1. Preporuke za odgojno-obrazovne institucije:

- a) Ojačavati nastavni kadar kompetencijama koje spadaju u domen pedagoško-psiholoških kompetencija, kroz dodatne edukacije, seminare, kako bi mogli:
  - a. prepoznati dijete koje je u riziko grupi djece koja napuštaju obrazovni sistem,
  - b. nastavni proces individualizirati i omogućiti svakom djetetu da se obrazuje u skladu sa svojim kapacitetima, te da svoje kapacitete razvija do njihovog maksimuma.
- b) Raditi na jačanju saradnje, a samim tim i povjerenja, između roditelja i škole, omogućavanjem roditeljima da sarađuju s nastavnicima u nastavnom procesu, te da na bilo koji drugi način volontiraju u okviru škola i/ili institucija. Primjenom ove preporuke roditeljima bi se direktno dalo do znanja da su važan partner u radu s njihovom djecom i da ih škola uvažava.
- c) Saradnja s roditeljima treba početi prije nego što njihovo dijete krene u školu. Ovo se može ostvariti na način da se za roditelje, nakon upisa djece u osnovnu školu, održi predavanje o pripremi djeteta za polazak u školu, kao i o tome koji je značaj obrazovanja za razvoj njihovog djeteta. Roditelji bi trebali dobiti informaciju da su s polaskom djeteta u školu partneri prosvjetnim radnicima u radu s djetetom.
- d) Djeci s poteškoćama u razvoju prilagoditi školsku infrastrukturu, omogućiti asistenta u nastavi i dr. kako bi njihovo školovanje za njih bilo adekvatno. Prilagođavanjem infrastrukture djetetu s poteškoćama u razvoju pokazuje se roditeljima da je dijete dobrodošlo u školu i da ima jednak pristup školi kao i njegovi vršnjaci. Na taj način stvara se pozitivna klima za dolazak djece s poteškoćama u fizičkom razvoju i njihovim školovanjem u redovnim školama.

Uvođenje personalnog asistenta znači pomoć kako djetetu, tako i prosvjetnim radnicima, koji sa djetetom rade. Na ovaj način se individualizira rad s djetetom koje ima teškoće u radu i omogućava mu se brži napredak. Također, ovo može biti motivirajuće za roditelje da djecu s poteškoćama u razvoju upisuju u školu i da vjeruju kako njihova djeca mogu biti prihvaćena, te da je rad s njima adekvatan.

- e) Osnovne i srednje škole bi trebale razvijati saradnju u smislu dijeljenja informacija o upisu koje su vezane za upis osnovaca u srednje škole. Ovo znači da je potrebno razviti sistem po kojem bi svaka osnovna škola dobijala povratnu informaciju od srednjih škola o učenicima koji su se upisali. Na ovaj način bi se vršila kontrola podataka o osnovcima koji su upisani u srednje škole. Zbog trenutnog zakonodavstva i neobaveznog srednjoškolskog obrazovanja, jedino je moguće raditi na razmjeni informacija, ali ne i na uvjetovanju upisa djece u srednje škole.
- f) Osnovne škole trebaju razvijati programe motivacije učenika za upis u srednje škole. Ova motivacija može se razvijati u saradnji sa srednjim školama tako što bi se organizirali dani kojima bi učenici iz osnovnih škola odlazili u srednje škole i tamo imali prezentaciju u okviru koje bi učenici dobili informaciju o zanimanju ili zanimanjima za koja se djeca educiraju u toj srednjoj školi, načinu, te cijeni školovanja.
- g) Politika upisa djece u osnovnu školu je odgovornost nadležnih ministarstava. Testovi i materijali koje primjenjuju psiholozi i pedagozi, trebali bi biti ujednačeni na nivou entiteta / kantona / distrikta; međutim, nisu. Uniformnost bi značila mogućnost praćenja djece u obrazovnom sistemu po raznim kriterijima, pa tako i kada je u pitanju napuštanje obrazovanja i njegova prevencija. U tom slučaju, osnovne škole bi trebale prilikom upisa prvaka u školu prikupiti sljedeće informacije o djetetu:
  - a. porodica: struktura, funkcioniranje, socioekonomski status;
  - b. dijete: kognitivna, socioemocionalna i motorička zrelost, zdravstveno stanje, interesiranja.

Na osnovu dobijenih informacija, stručna služba bi mogla registrirati djecu koja su pod rizikom od napuštanja obrazovanja zbog nekog od faktora koji su vezani bilo za porodicu ili za dijete lično. Rano dobijanje ovih informacija znači i moguć preventivni rad i djelovanje, pa čak i uključivanje drugih institucija onda kada se procijeni da je njihov rad neophodan.

- h) Nastavni plan i program je dokument koji je vrlo teško mijenjati, jer njegovo prilagođavanje savremenim kurikulumima zahtijeva visoke izdatke. Međutim, nastava, metode i tehnike rada koje primjenjuju nastavnici mogu biti značajno drukčije, te približnije interesiranjima djece. Na ovaj način bi i sama škola bila interesantnija učenicima.
  - i) Kako je jedan od uzroka napuštanja obrazovanja nedostatak materijalnih sredstava, škole bi se mogle pobrinuti o nabavci udžbenika za učenike iz socijalno ugroženih porodica. Škole bi trebale naći načine za realizaciju nabavke potrebnih udžbenika, ali i za druge akcije koje bi utjecale na rješavanje ovog problema, uključujući i akcije koje bi kod ostale djece razvijale empatiju i humanost, kao vrlo važne vrijednosti.
2. Preporuke za institucije, organizacije i ustanove na lokalnom nivou:
- a) Na nivou svake lokalne zajednice potrebno je da općine, prije početka svake školske godine, sastave spiskove djece koja se trebaju upisati u prvi razred osnovne škole i poslati ga školama u skladu sa upisnim područjem. Također, vrlo je važno da svaka od škola dostavi povratnu informaciju o svakom djetetu koje nije upisano, a prema mjestu prebivališta pripada toj osnovnoj školi. Općina bi trebala dobiti informaciju o tome da li je i u koju školu to dijete upisano.

- b)** Intenzivirati saradnju škole i lokalne zajednice u smislu korištenja što je moguće više resursa iz lokalne zajednice u toku nastavnog procesa. Na ovaj način se nastava čini zanimljivijom, konkretnijom, približava se iskustvu djece i oni školu doživljavaju na drukčiji način.
  - c)** Sačiniti programe kojima bi se pomagalo učenicima koji imaju poteškoće u učenju i ponašanju. Ovi programi mogu se provoditi u okviru škola, tako i u okviru dnevnih centara za djecu u riziku koji egzistiraju u okviru projekta „Kreiranje podržavajućeg okruženja za socijalnu inkluziju djece“.
  - d)** Potrebno je raditi na tome da se specijalizirane ustanove koje se trenutno bave odgojem i obrazovanjem djece s poteškoćama u razvoju transformiraju u centre za razvoj inkluzivnih praksi, u okviru kojih bi se s djecom s poteškoćama u razvoju radilo na usvajanju adaptivnih vještina / vještina svakodnevnog života, kao i na rehabilitaciji. Na ovaj način bi porastao broj djece uključene u redovno školovanje, tj. broj djece u inkluziji koja bi se odgajala i obrazovala u školi, a u ovim centrima dodatno radila na polju rehabilitacije i usvajanja životnih vještina. Transformacijom specijaliziranih institucija u centre za razvoj inkluzivnih praksi, lokalne zajednice bi dobile više ustanova u kojima bi se vršila i dijagnostika i intervencija, što također utječe na kvalitetnije obrazovanje djece s poteškoćama u razvoju.
  - e)** Razviti multidisciplinarnu saradnju svih institucija, ustanova i organizacija, koje brinu o djeci na nivou lokalnih zajednica, kako bi dijete koje ima bilo kakav problem što prije bilo identificirano te mu pružena adekvatna pomoć. Pored pružanja pomoći djetetu, važno je da se ovim multidisciplinarnim pristupom omogući i pružanje pomoći cijeloj porodici. Identifikaciju djece s poteškoćama u razvoju može vršiti škola, ali i dom zdravlja ili centar za mentalno zdravlje. Ono što je važno jeste da, čim se dijagnosticira poteškoća, informaciju dobiju sve ustanove čije usluge dijete koristi. Razmjena ovih informacija je vrlo bitna za rad s djetetom.
  - f)** Institucije i ustanove na nivou lokalne zajednice bi trebale imati potpisan protokol o saradnji i razmjeni svih informacija koje su vezane za djecu i njihove porodice, kako bi rad s djecom i njihovim porodicama bio efikasniji. Također je važno napomenuti da se radi o povjerljivim informacijama koje, kao takve, ne bi trebale biti dostupne javnosti.
- 3.** Preporuke za jačanje sistema na entitetskom / kantonalnom i državnom nivou:
- a)** Jačati obrazovne institucije stručnim kadrom iz sljedećih profesija: psiholog, defektolog, socijalni radnik, kao i pedagog, kako bi se povećanjem njihovog broja omogućio bolji i efikasniji rad sa učenicima koji su u stanju potrebe, imajući u vidu da djeca koja napuštaju obrazovanje imaju mnogo specifičnih razloga za to i ukazuju na problem i prije nego što napuste obrazovanje. Da bi se osiguralo efikasno i pravovremeno reagiranje, odgojno-obrazovne institucije trebaju raspolagati većim brojem stručnih saradnika.
  - b)** Raditi na promjenama koje su u vezi sa sistemom obrazovanja, a koje se odnose na nastavne planove i programe koji ne prate kapacitete učenika ili nisu usklađeni s potrebama zajednice. To je prije svega planiranje predmeta u okviru kojih se uče podaci koji su učenicima dostupni na svakom koraku i nije ih neophodno pamtiti, ali i korištenje zastarjelih načina rada. Na ovaj način se direktno i indirektno radi na podizanju motivacije za učenje, ali i na zainteresiranosti za školu. Time bi se osiguralo da djeca percipiraju školu kao zanimljivo mjesto na kojem stiču nova znanja.

- c) Uspostaviti sistem praćenja djeteta od rođenja do napuštanja sistema obrazovanja. Sistem treba biti usmjeren na aktivnu komunikaciju između škola. Ova komunikacija bi se trebala zasnivati na tome da nova škola, koja primi učenika, mora obavijestiti staru školu o tome da se njihov bivši učenik nakon ispisivanja upisao u drugu školu. Također, aktivnim vođenjem evidencije o šestogodišnjacima, efikasnije bi se pratila djeca koja uopće nisu upisana u osnovnu školu, odnosno čiji roditelji, iz bilo kojeg razloga, izbjegavaju sistem obrazovanja.
- d) Potrebno je uskladiti srednjoškolsko obrazovanje s potrebama tržišta, u tom smislu da je neophodno obratiti pažnju na srednje škole u pojedinim zajednicama i potrebe tih zajednica za zanimanjima koja se stižu završetkom datih srednjih škola.
- e) Razviti metodologiju za kontinuirano praćenje razvoja svakog djeteta u školi s jasno formuliranim kriterijima za svaki uzrast, te ovakve dokumente staviti u funkciju rane intervencije, kao i u svrhu informiranja drugih stručnjaka o svakom djetetu (npr. dosjei učenika koji se prenose s jednog nivoa obrazovanja na drugi).

LITERATURA

- Astone, N. M. i McLanahan, S. S. (1991.), Family structure, parental practices and high school completion. *American Sociological Review*, 56: 309-320
- Barušić, J., Babrović, T., Marković, N. (2010.), Koliko daleko padaju jabuke od stabla? Odnos obrazovnih postignuća djece i obrazovne razine njihovih roditelja, *Društvena istraživanja*, 108-109: 709-730.
- Battin-Pearson, S., Newcomb, M. D., Abbott, R. D., Hill, K. G., Catalano, R. F. i Hawkins, J. D. (2000.), Predictors of early high school dropout: A test of five theories. *Journal of Educational Psychology*, 92 (3): 568-582.
- Bridgeland, J. M., Dilulio, J. J. i Burke Morison, K. (2006.), *The silent epidemic: Perspectives of high school dropouts*. Washington, DC: Civic Enterprises.
- Cairns, R. B., Cairns, B. D. i Neckerman, H. J. (1989.), Early school drop- out: Configurations and determinants. *Child Development*, 60: 1437-1452.
- Finn, J. D. (1993.), *School engagement and students at risk*. Washington, DC: National Center for Educational Statistics, U.S. Department of Education.
- Finn, J. D. (1989.), Withdrawing from school. *Review of Educational Research*, 59: 117-142.
- Garnier, H. E., Stein, J. A. i Jacobs, J. K. (1997.), The process of drop- ping out of high school: A 19-year perspective. *American Educational Research Journal*, 34: 395-419.
- Hunt, M. E., Meyers, J., Davies, G., Meyers, B., Rogers Grogg, K. i Neel, J. (2002.), A comprehensive needs assessment to facilitate prevention of school dropout and violence. *Psychology in the Schools*, 39 (4): 399-416.
- Janosz, M., Le Blanc, M., Boulerice, B. i Tremblay, R. E. (1997.), Disentangling the weight of school dropout predictors: A test on two longitudinal samples. *Journal of Youth and Adolescence*, 26 (6): 733-762.

- Janosz, M., Le Blanc, M., Boulerice, B. i Tremblay, R. E. (2000.), Predicting different types of school dropouts: A typological approach with two longitudinal samples. *Journal of Educational Psychology*, 92 (1): 171-190.
- Kronick, R. F. (1994.), The imperative of dealing with dropouts: Theory, practice and reform. *Education*, 114 (4): 530-534
- Maehr, M. L. i Midgley, C. (1996.), *Transforming school cultures*. Boulder, CO: Westview Press.
- O'Neill Dillon, C., Liem, J. H. i Gore, S. (2003.), Navigating disrupted transitions: Getting back on track after dropping out of high school. *American Journal of Orthopsychiatry*, 73 (4): 429-440.
- Rumberger, R. W. (1987.), High school dropouts: A review of issues and evidence. *Review of Educational Research*, 57: 101-121.
- Subotić, S., Knežević, I., Brković, S. (2016). Priručnik za kratku formu upitnika učeničkih stavova o (ličnoj slobodi u) školi – SOS-KF (NVO „Persona“ radni dokument br. 02-2016). Banjaluka, BiH, Preuzeto s <http://personapsiho.com/wp-content/uploads/2016/06/SOS-KF.pdf>
- Suh, S., Suh, J. i Houston, I. (2007.), Predictors of categorical at-risk high school dropouts. *Journal of Counseling and Development*, 85: 196-203.
- Tidwell, R. (1988.), Dropouts speak out: Qualitative data on early school departures. *Adolescence*, 23: 939-954.
- Vallerand, R. J., Fortier, M. S. i Guay, F. (1997.), Self-determination and persistence in a real-life setting: toward a motivational model of high school dropout. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72 (5): 1161-1176.
- Viadero, D. (2001.), The dropout dilemma. *Education Week*, 20 (21): 26-29
- Zloković, J. Vrcelj, S. (2010), Rizična ponašanja djece i mladih, *Odgojne znanosti*, 12 (1): 197-213

Save the Children za sjeverozapadni Balkan

Ljubljanska 16, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (33) 290 671; Fax: +387 (33) 290 675

info.nwbalkans@savethechildren.org

nwb.savethechildren.net

[savethechildrenNWB](https://www.facebook.com/savethechildrenNWB)

[savethechildrennwb](https://www.instagram.com/savethechildrennwb)

[SavethechildrenNWB](https://www.youtube.com/SavethechildrenNWB)

[scnwb](https://twitter.com/scnwb)